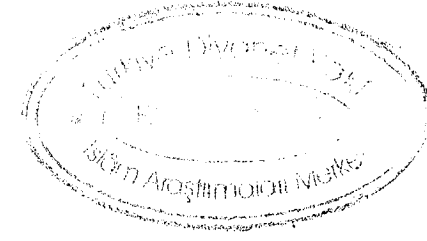

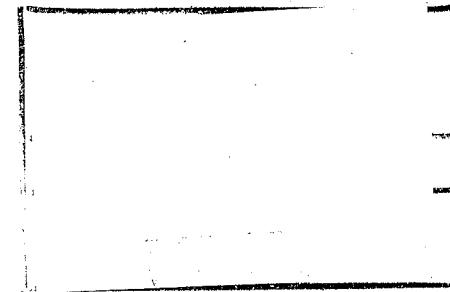
Clement H. Dodd

KIBRIS MESELESİ

GÜNCEL BİR BAKIŞ

Çeviren: Aylin Güney Avcı

Ankara
1996

Turhan Kitabevi Yayınları
Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar: 3

British Library Cataloguing-in-Publication Data
Bu kitabın katalog kayıtları British Library'de
bulunmaktadır.

Kitabın birinci baskısı " Cyprus Issue A Current
Perspective" özgün ismi ile 1994'te, ikinci baskısı
1995'te The Eothen Press 10 Manor Road
Hemingford Grey, Huntingdon, Cambridgeshire,
England, PE 18 9BX. tarafından yayınlanmıştır.

Turhan Kitabevi
Basım Yayın Tic. Ltd. Şti.
Yüksel Cad. No: 8/32
06650 Kızılay-Ankara
Tel: 418 82 59 Faks: 418 75 91

Türkçe Çeviri: Aylin Güney Avcı
© C. H. Dodd
İngilizce basım kapak tasarımı:
Giles Davies
Türkçe basım kapak tasarımı:
Tuncay Yalçinkaya
ISBN: 975-7425-44-3

Tüm hakları saklıdır. The Eothen Press'in izni
olmaksızın basılamaz, elektronik, mekanik
sistemlerle kayıt yoluyla ya da başka şekillerde
kopyalanamaz.

İkinci İngilizce Baskıya Önsöz

Olayların hızla gelişmesi, Nisan 1994'te National Trust'ın bir daveti üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kıbrıs meselesi hakkında yaptığım bir konuşmayı genişletip güncel bir hale getirerek bir ay sonra yayınlamama önayak oldu. O günden bu yana, Avrupa Birliği'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden ithal ettiği sebze ve meyveler üzerine koyduğu ambargo ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için yaptığı başvurunun getirdiği sonuçlarla birlikte Kıbrıs meselesi daha da yoğun şekilde gündeme gelmeye başladı.

Bu çalışma, Kıbrıs problemine Orta Doğu ve Türk bakış açılarını da katarak probleme dengeli bir görüntü sağlamayı amaçlamaktadır. Ne kadar tarafsız kalılabildiğine okuyucular karar vereceklerdir. Bazılarına göre, Kıbrıs meselesi bir şiddet hareketine dönüşmediği ve basının dikkatini çekmediği için bir bardak suda fırtına yaratma izlenimi verebilir ve zaten çözülmüş bir problem gibi görünebilir, ama aslında çözülmesi hiç de kolay olmayan bir meseledir. Ancak mesele Türkiye ve Yunanistan arasında önemli bir tartışma konusu olduğundan, ve Türkiye'nin 1963 yılında Ortaklık Anlaşması imzaladığı ve Yunanistan'ın da sorun yaratan bir üyesi olduğu Avrupa Birliği ile ilişkileri açısından uluslararası platformda önemli bir meseledir. Meselenin bir de Orta Doğu boyutu vardır. Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin de Avrupa ve NATO için hem bir engel, hem de bir geçiş yolu vazifesi gördüğü, istikrarsız ve dünyanın en hassas bölgelerinden biri olan Orta Doğu'da rahatsızlık yaratabilir.

Gerek yazılarında gerekse tartışmalar sırasında değerli fikirlerinden ve bilgilerinden yararlandığım pek çok insana teşekkür borçluyum. Özellikle Şakir Alemdar, Nail Atalay, Tozün Bahçeli. Steven Bosworth, Süha Bölükbaşı, Necati M.

Ertekün, A.J.R. Groom, Keith Kyle, Andrew Mango, John Martin, Zaim Necatigil, Mustafa Ergün Olgun, Salahi Sonyel, Zenon Stavrinides ve Jonathan Warner'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Londra'da bulunan Association for Cypriot, Greek ve Turkish Affairs'in toplantılarına dinleyici, zaman zaman da konuşmacı olarak katılmam ve Aralık 1994'te Harvard'da Modern Yunan Çalışmaları Bölümü'nün Başkanı olan George Seferis'in Kıbrıs hakkında düzenlediği konferansa iştirak etmem çalışma için büyük fayda sağladı. Bayan Brita Pouget'e de metni yazarken gösterdiği maharet ve özen için şükran borçluyum.

Nisan, 1995

Clement H. Dodd

Birinci İngilizce Baskıya Önsöz

Bu çalışma, Nisan 1994'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan National Trust'ın daveti üzerine Kıbrıs meselesi hakkında yaptığım bir konuşmanın genişletilmiş halidir. Genel olarak Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan ve konu hakkında çok az güncel bilgiye ulaşabilen İngilizlere bilgi sağlamak amacını taşımaktadır.

Konuşmayı dinleyen bazı kişiler bu konuşmamın tekrarı, ya da konuşmayı yazılı bir halde görmek istediklerini ifade ettiler. Konuşmamı yazılı şekle dönüştürmek daha cazip geldi, çünkü konuyu daha derinlemesine ele almak ve daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak mümkün olacaktı. National Trust'a ve bilhassa Bayan Lorna Swindells'a, bana şirketlerinde bu konuşmayı yapma fırsatı veren davette bulundukları için şükranlarımı sunarım.

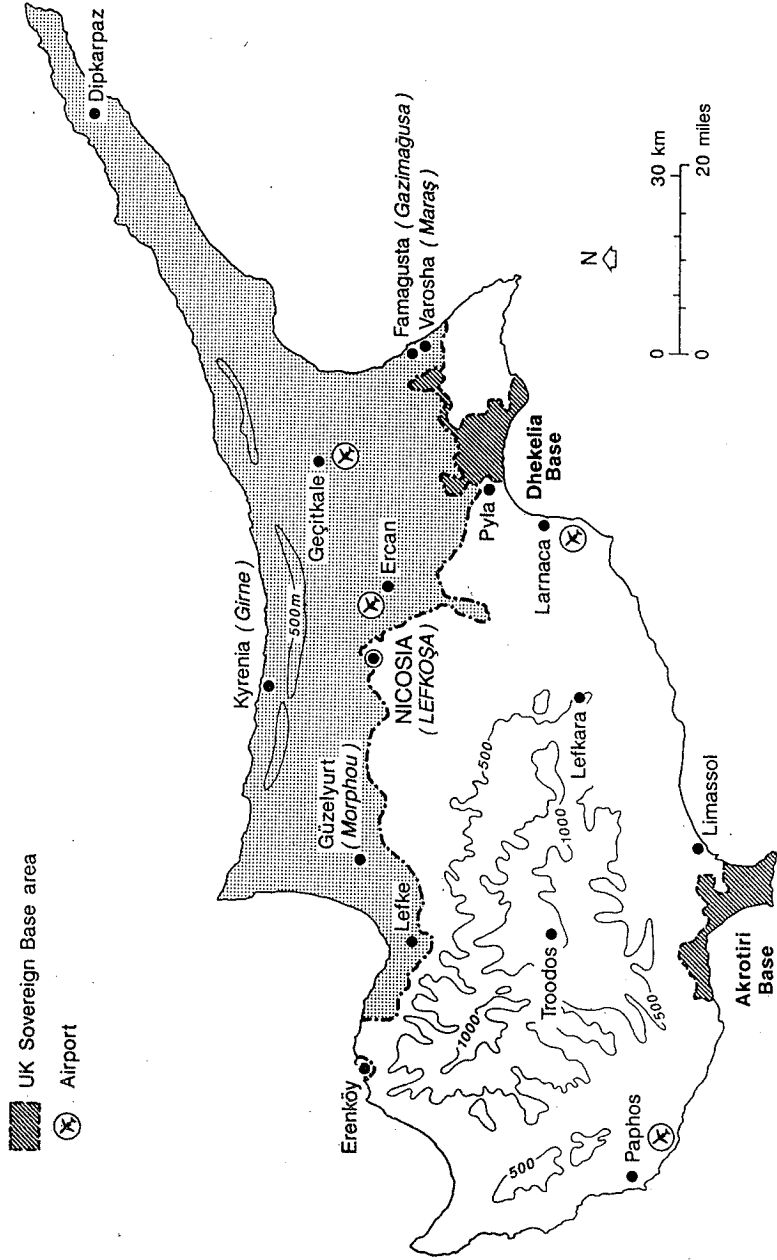
Konuşma, yakın zamanda derlemiş olduğum **The Politicial, Social and Economic Development of Northern Cyprus** (The Eothen Press, 1993) adlı kitabın bölümlerini özetleyen tamamlayıcı bir kısım olarak ele alınabilir. Bu kitaba katkıda bulunan diğer kişilere ve bu konuşmamın hazırlanışında yardımlarını esirgemeyen A.J.R. Groom, Zaim Necatigil, Şakir Alemdar, Jonathan Warner, Behrooz Morvaridi, Mustafa Ergün Olgun ve John Martin'e teşekkür ederim. Ayrıca Milli Arşivler Müdürü Mustafa Haşım Altan'a ve Sayın Gary Chapman'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs, 1994

Clement H. Dodd

İÇİNDEKİLER

<i>Kıbrıs Haritası.....</i>	<i>VIII</i>
<i>Problemin Genel Karakteri.....</i>	<i>2</i>
<i>Tarihsel Dönüm Noktaları.....</i>	<i>4</i>
<i>Müzakereler.....</i>	<i>10</i>
<i>Güven Arttırıcı Önlemler.....</i>	<i>13</i>
<i>Viyana Sözleşmesi.....</i>	<i>17</i>
<i>KKTC'nin AB ülkelerine olan İhracatının Yasaklanması</i>	<i>18</i>
<i>Klerides ve Denktas'ın Beş Kez Buluşması.....</i>	<i>20</i>
<i>AB'ne Üyelik Meselesi.....</i>	<i>22</i>
<i>Kıbrıs ve Yakın ve Ortadoğu.....</i>	<i>28</i>
<i>Sonuçlar.....</i>	<i>30</i>
<i>Ekler:.</i>	
<i>I. BM Genel Sekreteri'ne yazılan Mektuplar</i>	
<i>A. Cumhurbaşkanı Klerides'ten.....</i>	<i>34</i>
<i>B. Cumhurbaşkanı Denktas'tan.....</i>	<i>36</i>
<i>II. AB'nin, Kıbrıs'ın Üyelik Başvurusunu Tekrar Gözden Geçirmesi.....</i>	<i>42</i>
<i>III. Ortak Deklarasyon.....</i>	<i>45</i>
<i>Notlar.....</i>	<i>47</i>

KIBRIS MESELESİ

Güncel Bir Bakış

Kıbrıs meselesi, Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler ve bu iki taraf arasında bir anlaşma sağlamaya çalışan BM için özel bir konu haline gelmiştir. Öte yandan, konuyla yakından ilgilenen diğer ülkeler ise Türkiye, Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'dir.

Avrupa Birliği de yakın zamanda, Türk tarafının itirazına rağmen, taraflar arası görüşmelere gözlemci göndermiştir. Ancak, bütün bu çevrelerin dışında, konu hala arka plana kalmış bir problem olarak addedilmektedir. BM'in kontrolü altındaki bir zamanlar parçalanmış olan bu adanın her iki tarafında da artık barış hüküm sürmekte ve kimse öldürülmemektedir. Ayrıca terörizm de son bulmuştur. Bundan dolayı, adı geçen ülkelerde hala bu meseleye gösterilen ilginin yoğunluğunu anlamak bazen oldukça zordur. Acaba bu Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki Yunan lobisinin başarısından mı yoksa birçok meseleden başarısızlıkla çıkmış olan Birleşmiş Milletler'in bu meselede nadir zaferlerinden birini kazanacağını ümit etmesinden mi kaynaklanmaktadır? Ya da meselenin çözümünün arkasındaki düşünce, Yunan vetosunun kalkmasıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini sağlamak mıdır?

Yukarıdaki soruların cevabı ne olursa olsun, bazı Batılı sözcüler şu andaki çözümün "kabul edilemez" olduğunu belirtmektedirler. Neden böyle düşündükleri ise kendilerine pek sorulmamaktadır. Bu soruyla karşılaştıklarında, hepsi Türklerin 1974'te yaptığı askeri hareketin sonucunda

Kuzey'deki evlerini terk etmiş olan 140-160.000 Kıbrıslı Rum mültecinin artık geri dönmelerine imkan olmadığına, ve bunun da insan hakları ihlaline girdiğine işaret etmektedirler⁽¹⁾. Ancak aynı kişiler, aşağı yukarı aynı dönemde 50.000 kadar Türk mültecinin de Kuzey'e gittiğini, ancak bunların geri dönmek istemediğini ve bundan dolayı insan haklarından mahrum edilmişlik hissine kapılmadıklarını bilmezlikten gelmektedirler. Oysa ki bu Türk mülteci topluluğu da, nüfus oranı bakımından, Rum mülteci sayısı ile aynıdır. Türk mültecilerinin geri dönmeyi istememelerinin sebebi ise, 1963-1974 yılları arasında, haklarının Kıbrıs Rum hükümeti tarafından çiğnenmesidir. Kıbrıs Türk kesimi de şu andaki çözümün kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır. 1974'ten beri büyük ölçüde engel teşkil eden BM'in desteklediği Yunan ambargosuna veya Avrupa Birliği'nin yakın geçmişteki ithalat yasağına takılmadan, bir devlet olarak tanınmaya ve hayatlarını sürdürmeye hakları olduğunu savunmaktadır.

Problemin Genel Karakteri:

Kıbrıs'ın içinde bulunduğu problem genel olarak çok da kendine özgü bir problem değildir. Kıbrıs sorunu Sovyet Bloğunun çökmesiyle birlikte dünyanın her yerinde açığa çıkan problemlerden biri olup, azınlık topluluklarının geleceğiyle ilgili bir meseledir. Çekoslovakya, Yugoslavya, Türkiye (Kürtler), İspanya (Basklar), Güney Afrika (Zulular) ve hatta çok daha hafif bir şekilde de olsa İngiltere'de (Galler ve İskoçlar) görülen problemler bu türdendir. Aslında Kıbrıs probleminin birçok özelliği Kuzey İrlanda'da görülebilir. Yüzyıllar önce İngiliz hükümrânlığı zamanında İrlanda'ya yerleşmiş olan Protestan Anglo-İskoçların torunları Eire Cumhuriyeti'nin kendi topraklarında hiçbir hak iddia edemeyeceğini öne sürmektedirler. Kıbrıslı Türkler de Kıbrıslı Rumlar için aynı şeyi hissetmektedir. Bunlar, adanın sahibi Venediklilere karşı kazanılan son Osmanlı zaferinin ardından oraya yerleşen Türklerin torunlarıdır. Onsekizinci ve on-

dokuzuncu yüzyıllarda, Rum nüfusunun Türklere oranı onları azınlık konumundan çoğunluk konumuna getirecek şekilde yükselmiştir. 1878 yılında, ada İngiliz hakimiyeti altına girdiği dönemlerde, Türklerin, toplam nüfusun dörtte birini, 1960 yılında ise beşte birini oluşturduğu sanılmaktadır. Aynı yıl, İngiltere, yönetimi anayasası her iki kesime de eşit siyasi haklar tanıyan bir cumhuriyete devretmiştir.

Problem İçin Çözüm Yolları:

Azınlık topluluklarından kaynaklanan problemleri çözmenin bir yolu, onları bir çoğunluk topluluğunun üyeleri haline gelmeye zorlamaktır. Bu, geçmişte zaman zaman başarıyla sonuçlanan bir çözüm yolu olmuşsa da bugün kabul edilemez bir hal almıştır. Düzenlerini kurmuş, problemlerini çözmüş devletlere henüz göç etmiş kalabalık göçmen topluluklarının otonomi isteklerine pek meşru bakılmayabilir, ancak uzun yıllar boyunca varolmuş azınlık topluluklarında durum farklıdır. Tarih, bu gibi durumlarda en iyi çözümün, çoğunluk topluluğunun, azınlık topluluğuna etkili pozisyonlara gelebilmeleri için imkânlar sağlaması olduğunu göstermektedir. Bu, iki topluluk arasındaki evlenmelerle, azınlık topluluğuna en yüksek devlet mercilerine gelebilme ve ekonomiye tümünden katılma izni verilmesiyle olabilir. Ancak azınlık topluluğunun liderlerinin, toplulukları içinde liderlik vasıflarını korumaları ve çoğunluk topluluğunda tamamiyle yok olmamaları önemlidir. Bu gibi durumlarda, kültürel ve hatta siyasi otonomi kabul edilebilir bir hale gelir. Tabii ki, azınlık topluluğuna ikinci sınıf vatandaş gibi davranılmaması ve dışlanmaması gereklidir. Bunların devlete manevi bağlılıkları da paylaşılan birtakım ortak sembollerle geliştirilmelidir.

Kıbrıslı Rumlar Kıbrıslı Türklere bu şekilde yaklaşmamışlardır. Bazı önemli konularda ise yaklaşımları mümkün olamamıştır. Örneğin, aralarındaki dini ve kültürel farklılıklar, nadir bazı durumlar dışında, bu iki toplum arası evlilikler için oldukça büyüktür. Öte yandan, yönetici bürokrat sını-

fını oluşturan Türkler, Kıbrıslı Rumların söz sahibi olduğu ekonomik konularla uğraşmak zorunluluğunu hissetmemişlerdir. En önemlisi, Kıbrıslı Rumlar, Türklerle yakın ilişkiler kurma olasılığını, Kıbrıs'ın tarihsel olarak bir Yunan adası olduğu yönündeki saplantılarıyla yok etmişlerdir. Bu yaklaşım ise, Kıbrıslı Türklerin kesinlikle sempatiyle bakmadığı bir Rum idealidir. Bütün bu koşullar altında da, çoğunluk/azınlık haklarına dayalı bir rejimin yaşamayacağı kesinlik kazanmıştır.

Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın, Batı aleminin Doğu'yla sınır teşkil ettiğini öne sürdükleri Helen dünyasının bir parçası olduğu yolundaki **Megali İdealarını**, **enosis** yoluyla gerçekleştirmek istemişlerdir. Ancak aynı zamanda da Helen dünyasının, eski Yunan geçmişiyle özdeşleşmesi sebebiyle, Batı'nın entellektüel ve kültürel çekirdeğini teşkil ettiğini ileri sürmüşlerdir. Türkler ise Konstantinople'ı alarak Bizans İmparatorluğu'nu yıkarak barbar Doğu'nun ilk planda vücut bulduğu kişilik olarak görülmüştür. Bu yüzden, bugüne kadar Yunanlılar Türkleri en büyük potansiyel düşman konumuna oturtmuşlardır. Ancak Türkler, bu konuda Yunanlılardan daha rahat bir tutum içindedirler. Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Kurtuluş Savaşı döneminde Yunanlıları büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Herşeyden öte, Türkiye şu anda Yunanistan'dan daha kalabalık bir nüfusa ve daha büyük bir güce sahiptir.

Tarihsel Dönüm Noktaları:

(1) Kıbrıs probleminin 1960 yılından sonra başladığı söylenmesine rağmen, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki sürtüşmeler daha önceden, özellikle 1950'lerde İngilizlerin EOKA terörist örgütüne karşı yaptıkları başarılı mücadelede, Kıbrıslı Türklerin İngilizlere yardım ettiği sırada açıkça görülmekteydi. 1960 yılında İngiltere Kıbrıs'ı iki topluluğa bıraktı, ancak İngiliz egemenliği altındaki Akrotiri ve Dhekalia üslerini terketmedi. Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıslı

Rumların memnuniyetsizliğine rağmen iki kesimden temsilcilerin de katılmasıyla yeni devlet için bir anayasa oluşturdu. **Enosis** ve adanın ikiye bölünmesini öngören **Taksim** fikirleri reddedilmişti ve iki toplumlu bu anayasa iki kesim için de veto hakkı içeriyordu. Türklerin bazı mali kanunlarda ve diğer kanun taslaklarında veto haklarını kullanmaları bir hükümet krizine yol açtı. Sonunda, Kıbrıs Rum kesimi anayasayı "işlemez" ilan etti. Bunun yanı sıra, Kıbrıslı Rumların istediği, **taksim** fikrinin tohumlarının yeşermekte olduğunu gördükleri, kendi kendilerini yöneten Türk belediyelerinden kurtulmaktı. Bu özellikle, **enosis** fikrinin reddedilmesini gereklikten ziyade bir formalite olarak görenler için böyleydi.

Bütün bunların neticesinde çok ciddi bir problem ortaya çıktı. Bundan sonra ne yapılmalıydı? Yapılacak şey Garantör devletler olan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a başvurmak ve anayasal sorunları ortadan kaldırmak olmalıydı. Ancak Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı, Başpiskopos Makarios böyle yapmak yerine, o zamanki İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından anayasaya konulması uygun görülen onüç maddelik değişikliği önerdi⁽²⁾. Değişiklikler aşağıdaki noktaları içermekteydi: (1) veto haklarının sona ermesi, (2) ayrı Türk belediyelerin kaldırılması, (3) bürokrasi ve askeriyede Kıbrıslı Türklerin oranının azaltılması, (4) mali ve diğer konularda toplulukların ayrı ayrı oy kullanılmasına son verilmesi ve (5) Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının Yunan çoğunluğu olan Temsilciler Meclisi tarafından seçilmesi. Bu öneriler Türk hükümeti ve Kıbrıslı Türkler tarafından reddedildi.

Daha sonra Makarios, Türk toplumunun isteklerini reddetmek amacıyla kuvvet kullanmaya karar verdi. Planın adı meşhur Akritas Plan'ıydı ve anayasal değişikliklerin uygulanması sırasında çıkabilecek her türlü Kıbrıs Türk tepkisine karşı özel güç kullanımını öngörüyordu. (Klerides de Anılar'ında bu planın varlığını kabul etmiştir) Aralık 1963'te önceden tasarlanan olaylar patlak verdi ve yüzlerce Türk öldü. Düzeni sağlamak için önce İngiliz askerleri, sonra da BM

Barış Gücü (UNFICYP) adaya çağrıldı. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler kendilerini daha iyi savunabilmek için geniş yerleşim bölgelerine göç etmeye başladılar. Ancak ablukaya, tacize ve zaman zaman da EOKA'nın yeniden diriltilecek örgütü EOKA-B'nin silahlı saldırılarına maruz kaldılar. Adanın yüzde otuzdördünü kaplayan topraklara sahip olan Kıbrıslı Türkler, 1974 yılı geldiğinde bu toprakların sadece yüzde üçünde yaşamaya başlamışlardı. Birçok Kıbrıslı Türk ise hayatını sürdürmek için İngiltere'ye (halen 80.000 Kıbrıslı Türk bulunmaktadır). Avustralya'ya Türkiye'ye ve daha başka yerlere göç ettiler.

1964 yılı Ocak ayında, Makarios, Londra'da toplanan Garantör Devletler konferansına katılmaya mecbur kaldı. Ancak Türk "toplum"unun haklarının "azınlık" hakları olarak değiştirilip öylece tanınması yolundaki isteği reddedilince, sorun çözüme ulaşamadı. Bunun üzerine, Türkiye'nin de destek verdiği İngiltere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurdu. Güvenlik Konseyi, 1964 yılının Mart ayında (Karar No:186) ile Barış Gücü'nü oluşturma aşamasında, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin Kıbrıs'ın meşru hükümeti olduğunu ima eden ifadeler kullandı⁽³⁾. Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının, anayasaya aykırı olduğu yolundaki protestolarına rağmen, bu karar, Kıbrıs Daimi Temsilcisi Zenon Rossides'in hükümeti için konuşmaya tek yetkili ağız olmasının kabulü yolunda önceden alınmış bir kararı yansıtıyordu⁽⁴⁾. 1964 yılında alınan BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararı ayrıca Kıbrıslı Rumların hoş karşılamamalarına rağmen, Garantör Devletlerin önemli rolüne işaret ediyordu. Kıbrıslı Rumlar aslında istediklerine ulaşmış, meseleyi BM platformunda lehlerine çevirmeyi başarmışlardı.

Kıbrıs Rum Hükümeti'nin her iki toplumun da hükümeti olarak tanınması yolundaki karar, Türkiye dışındaki bütün BM ülkeleri tarafından kabul edildi. Kıbrıs Rum Hükümeti de 1964 yılında "gerekliklik doktrini" ile meşrulaştırmaya çalıştığı her iki topluluk üzerindeki egemenlik hakkını elde ettiğini varsaymaya başladı⁽⁵⁾. Üstelik Kıbrıslı Rumlar "1963'den

beri hükümetin Türkler olmadan görev yaptığını, Türklerin bile bile görev almaktan kaçtığını"⁽⁶⁾ öne sürüyorlardı. Kıbrıslı Türkler ise, 1965 yılında Temsilciler Meclisi'ne tekrar katılmak için talepte bulunduklarını (BM Barış Gücü tarafından nakledilmiştir), ancak yetkilerinde yapılacak ciddi boyuttaki kısıtlamaları kabul etmedikçe isteklerinin dikkate alınmayacağını söylendiğine işaret ediyorlardı⁽⁷⁾. 1974'ten bu yana, BM gözlemciliğinde yürütülen görüşmelerde diğer konuların yanı sıra, 1963'ten bugüne kadar büyük boyutlarda değişen koşullara uyum sağlayacak *federal* bir anayasa konusu da tartışılmaktadır.

Kıbrıs Rum hükümetinin uluslararası platformda "Kıbrıs Hükümeti" olarak tanınması çok önemli sonuçlar doğurdu ve Kıbrıs Rum kesiminin KKTC'ye uyguladığı ambargolara BM'nin de destek vermesiyle sonuçlandı. Bu durum, KKTC ekonomisinin ciddi boyutlarda zarar görmesine yol açtı. Peki, bu uluslararası tanımayı önlemek çok kolayken buna izin verilmesinin sebebi neydi?

Kıbrıs Rum hükümetinin tanınmasının sebebi olarak birtakım *politik* nedenler öne sürüldü. Daha farklı pratik bir hükümet çözümüne gidilemeyeceği, toplulukların bu yolda anlaşma sağlayamadıkları söylendi. Ayrıca ortada İngiliz üsleri meselesi de vardı. Bu üslerin kullanılabilmesi için güvenli bir ortama ihtiyaç duyuluyordu. İngilizler Kıbrıslı Rumlarla ters düşmenin yaratabileceği tehlikelerden oldukça etkilenmiş görünüyorlardı. Öte yandan, böyle bir ters düşme halinde Sovyetler Birliği'nin işe karışması da mümkündü ki, bu da NATO'nun işine gelmiyordu. Amerikan hükümeti ise, Kıbrıs'ın bir Akdeniz Küba'sı haline gelmesinden endişe ediyor ve **enosis** fikrine sıcak bakıyordu⁽⁸⁾. Bütün bunların ötesinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yunan lobisinin de büyük etkisi vardı. Ayrıca BM'deki pek çok ülkenin de kendi potansiyel azınlık sorunları mevcuttu ve bu sorunların büyümesi istenmiyordu. Kıbrıs, üçüncü dünya ülkelerinde sömürge yönetimine karşı savaşan ülkeler arasında yer alan bir kahraman olarak görülüyordu ve Soğuk Savaşın hüküm sürdüğü

dünyada bağlantısızlar arasında yer almaya istekli ve hevesliydi. İngiltere bir Garantör Devlet olarak bu hükümeti tanımayabilirdi, ama öyle yapmadı. Onun yerine, bu sorumluluktan kaçmayı tercih etti.

(2) Kıbrıs meselesinde ikinci tarihsel dönüm noktası sayılabilecek olay, 1964 yılında Başkan Lyndon Johnson'un Türk Başbakanı İsmet İnönü'ye Kıbrıslı Türklerin, taciz ve saldırılara maruz kalmalarına rağmen, Kıbrıs'a müdahale edilmemesi yolunda gönderdiği açık uyarıydı. Bu uyarıda Johnson, Türk yetkililere, Türkiye duruma müdahale ettiği zaman Sovyetler Birliği de olaya karışırsa, NATO müttefiklerinin "Türkiye'yi korumak için herhangi bir yükümlülükleri bulunup bulunmadığını değerlendirecek fırsatları olmayacağı"ndan bahsediyordu⁽⁹⁾. Türkler müdahaleden vazgeçirildiler, ancak bu onların daha sonra Kıbrıs Rum mevzilerine etkin bir şekilde havadan saldırmalarını engelleyemedi. Daha sonra 1967 yılında Türkiye, Kıbrıs Türk köylerine yapılan şiddetli saldırılardan sonra baskı mekanizmasını çok başarılı bir biçimde kullandı. Türklerin askeri bir saldırıda bulunacaklarına dair savurdıkları tehdit, 12.000 Rum askerinin adadan çıkartılmasını ve EOKA komutanı Grivas'ın geri çekilmesini sağladı. Bu baskı büyük bir Yunan etkisi altında ezilen Makarios tarafından da çok kötü karşılanmadı, ancak sonuç olarak Yunan birliklerinin çekilmesiyle, ada Türk müdahalesine daha elverişli bir hale gelmiş oldu. Ayrıca ortaya çıkan bir başka gerçek ise, Yunanistan'ın Türklere karşı Kıbrıs'ı savunmadığıydı.

(3) Kıbrıs meselesinin gelişiminde üçüncü tarihi dönüm noktası ise 1974'te Türkiye'nin yapmış olduğu askeri müdahaleydi. Türkiye, Yunan desteğini arkasına almış olan Nikos Sampson'un Kıbrıs'ta yönetimi ele geçirmesiyle birlikte alarma geçti. Türklerin iki amacı vardı: Kıbrıs'ın Rumlaşmasını engellemek ve Kıbrıslı Türkleri korumak. Müdahale Batı tarafından önce olumlu karşılandı ve bir ateşkes imzalandı. Sampson hükümeti ve Atina'daki askeri cunta devrildi. Kıbrıslı Türklerin halen Kıbrıslı Rumlar tarafından

rehin tutulduğunu öne süren Türk hükümeti, Rumların Kıbrıs Türkleri için altı kantonu öngören planı danışma için zaman harcamadan kabul etmesi isteğinde bulundu. Bu talep Batılı güçlerde tepkiyle karşılandı. Ancak Türkiye'nin adanın, yüzde otuzaltısını kontrolü altına almasını engelleyemedi. Adanın fiilen bölünmesi anlamına gelen bu hareket Türkiye'yi Birleşik Devletler ve İngiltere'nin gözünde kötü bir konuma itti. Sayıları 140-160.000'i bulan Kıbrıslı Türk kuzeye göç etti. İşte bu olay Rumların hafızasında yer etti ve onlar için Kıbrıs probleminin gerçek başlangıç noktasını oluşturdu. Bu konu hakkında genelde söylenen şey; 1963-1974 yılları arasında geçen olayları Kıbrıslı Rumların hatırlayamadığı, Kıbrıslı Türklerin ise unutamadığıdır.

(4) Dördüncü tarihi dönüm noktası, Kuzey'de herhangi bir rahatsızlıktan uzak yaşayan Kıbrıslı Türklerin 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmaları oldu. Bu elbette ki, federal bir devlet değildi. Devletin adı, Güney kesimiyle kurulacak bir federasyona bağlı olacağını gösteriyordu. Yeni devlet, referandumla onaylanmış ve liberal ve demokratik bir anayasayla donanmıştı. BM Güvenlik Konseyi bu kararı "üzüntüyle" karşıladığını bildirdi. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ise bu devleti tanımaktan kaçındı. Daha sonra 1983 yılında Kıbrıslı Türkler kendi kaderini tayin ilkesi doğrultusunda bağımsızlıklarını ilan ettiler, ancak yine de federasyon fikrini tamamen rafa kaldırmadılar. 15 Kasım 1983'te de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan ettiler.

Kıbrıs Türklerinin amacı gelecek yıllarda kurulabilecek bir Kıbrıs federe cumhuriyetinin kurucularından biri olduklarına işaret etmektir⁽¹⁰⁾. Bağımsızlık ilanı büyük ölçüde Sovyet Bloğu ve Bağlantısız Devletler'in BM Genel Kurulu'nda Yunan ve Kıbrıslı Rum tarafların pozisyonlarına destek vermeleri karşılığında yapıldı. Bağımsızlık ilanı oylamaya sunulmadı, Parlamento tarafından ilan edildi, ancak yeni anayasa daha sonra yüzde yetmiş oranında güven oyu aldı. BM Güvenlik Konseyi bu Bağımsızlık ilanının bütünden ayrılma anlamına geldiğini ve kanuni olarak geçersiz olduğunu bil-

dirdi (Karar No: 541, 1983) Bu kararın taslağı İngiltere tarafından sunuldu ve BM bu yeni devlete Kıbrıs Rum kesiminin uyguladığı ambargoyu desteklemeye devam etti.

Müzakereler:

Ne Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması, ne de KKTC'nin ilanı müzakereleri sona erdiremedi. 1975 yılında başlayan görüşmelerin başarıya ulaşma şansı ondan sonraki döneme göre çok daha yüksekti. 1977 yılında Makarios ve Denktaş dört önemli noktayı kabul ettiler.

(1) Bağımsız, bağlantısız, iki toplumu federe bir cumhuriyet,

(2) Toprak bölüşümünün sadece nüfus farklılıklarına göre değil, aynı zamanda ekonomik yeterlilik, verimlilik ve toprak mülkiyetini de göz önüne alacak bir şekilde yapılması,

(3) Serbest dolaşım, serbest yerleşim ve mülkiyet sahibi olma hakkının görüşülmesi,

(4) Merkezi hükümet yetkilerinin ülkenin bütünlüğü koruyacak ve iki toplumun yapısına uygun olacak şekilde belirlenmesi.

Bu prensipler 1979 yılında tekrar kabul edildi, fakat sonraları Yunan Başbakanı Andreas Papandreou'nun sert tavırlarıyla müzakereler zora girmeye başladı. Çıkmaza yol açan konu, iki toplumlu devletin bütünlüğüyle ilgili çıkan fikir ayrılıklarıydı. Ancak 1984 yılında, Kıbrıs konusunda deneyimi olan BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın da yardımlarıyla yeni öneriler ortaya atıldı ve bunların tümü Denktaş tarafından kabul edildi. Öneriler aşağıdaki maddeleri içeriyordu: (1) Kıbrıs Türk Kesimi topraklarını adanın yüzde yirmidokuzuna düşürmek ki bu Maraş'ın Kıbrıslı Rumlara verilmesi ve başka bazı topraklara da Kıbrıslı Rum mültecilerin yerleşmesi anlamına geliyordu, (2) Federasyon fikrinin kabulü -artakalan hakların merkeze değil, her iki topluma da eşit olarak dağılması- (ki bu Kıbrıslı Türkler için daima

önemli olmuştur), (3) Yabancı askeri birliklerin adadan çekilmesinin prensipte kabul edilmesi, (4) Lefkoşe Uluslararası Havaalanı'nın yeniden açılması, (5) Serbest dolaşım, yerleşim ve mülkiyet haklarının uygulamaya konulmasını konuşup tartışacak çalışma grupları kurulması.

Yukarıdaki öneriler, 1986 yılında yapılan değişikliklerle birlikte sunulmasına rağmen Kıbrıs Rum kesimi tarafından reddedildi. Rum kesimi, Yunanistan'ın da kuvvetli desteğiyle Türk askerlerinin ve göçmenlerinin adadan çekilmesi hususlarına ilaveten, önceliğin mültecilerin eski yerleşim bölgelerine dönebilmesini içerecek şekilde serbest dolaşım, yerleşim ve mülkiyet özgürlükleri konularına verilmesini istiyordu. Korktukları şey, öncelik verilmesini istedikleri hususların, bir anlaşma imzalandıktan sonra yapılacak karşılıklı görüşmelerde sekteye uğratılma olasılığıydı. 1990 yılında Cumhurbaşkanı Denktaş'ın ülkesinin önceliklerini sıralaması ve "kendi kaderini tayin hakkından" ve "topluluk" yerine "toplum" konularını vurgulamasıyla müzakereler bir süre kesildi. 1988 yılında Güney Kıbrıs'ta Kipriyanu'nun yerine Vasiliu Cumhurbaşkanı seçildiğinde bir ümit ışığı belirdiyse de, umulan gerçekleşmedi. Genel Sekreter Perez de Cuellar da hayal kırıklığına uğrayarak emekliye ayrıldı.. Türk Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ta iki toplumu içeren dörtlü müzakere çabaları da, Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafının reddetmesiyle, bir sonuca ulaşamadı.

1992 yılında Perez de Cuellar'ın yerine geçen Butros Butros-Gali "Fikirler Dizisi" adı altında bir çözüm paketi önerdi. Öneride Kuzey Kıbrıs'ın sadece Güzelyurt'ta bulunan verimli topraklarının Rum kesimine verilmesini öngören bir de harita mevcuttu. Butros Gali, BM'in de direk desteğiyle sorunun çözümünde çok olumlu bir rol oynamaya başladı.

"Fikirler Dizisi" başka birtakım konuların yanısıra aşağıdaki noktalara değiniyordu:

(1) Her iki topluma da eşit siyasi haklar tanıyan Federal bir cumhuriyet kurulması. Ancak siyasi eşitlik hiçbir şekilde hükümet organlarında sayısal eşitlik anlamına gelmiyordu.

(2) Cumhurbaşkanı'nın Kıbrıslı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın Kıbrıslı Türk olması ve her ikisinin de genel oyla seçilmesi,

(3) Kıbrıs Türk kesimi topraklarından Maraş ve Güzelyurt bölgelerinin çıkarılması,

(4) Mültecilere, evlerine dönüş hakkı tanınması,

(5) Serbest dolaşım, yerleşim ve mülkiyet edinme özgürlüklerin tanınması.

Bu öneriler Kıbrıslı Türkler için 1984 Anlaşma Taslağı'ndan daha az tatmin ediciydi. Türk tarafı bu önerileri tümünü olmamak üzere reddetti ve aşağıdaki hususları öne sürdü:

(1) Cumhurbaşkanlığı'nın Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk kesimleri arasında dönüşümlü olması,

(2) Mültecilerin evlerine dönüş haklarına bazı engelleyici şartlar konulması -mesela eski mülkiyetlerin yeniden tamamen kazanılmaması,

(3) Bakanlar Kurulu'nda eşit temsil hakkı verilmesi,

(4) Federe devletlerin, merkeze devredilen egemenlik haklarının dışında, tamamen egemen olması,

(5) Doğal kaynak ve mülteci problemine yol açabilecek bir haritanın reddedilmesi,

(6) Anlaşmanın uygulanmasını sağlamak amacıyla ortak bir Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk Komisyonu kurulması.

Ancak bu kez de Kıbrıs Rum kesimi bu değişiklikleri kabul etmedi. Vasiliu, "Fikirler Dizisi"nin bir müzakere platformu sağladığını, ancak asıl tikanıklığın Rum mültecilerin Kuzey'deki evlerine dönüş şartlarında ortaya çıktığını belirtti. 1993 yılında Vasiliu'nun yerine geçen Klerides ise "Fikirler Dizisi"ne tamamen karşı olduğunu açıkladı. Rum tarafının da paketi reddetmesi Denktaş üzerindeki baskıyı biraz olsun

azalttı. Güney Kıbrıs'taki milliyetçi sağa bağımlı olması Klerides'i bu sert tutuma iten başlıca sebebi teşkil ediyordu.

Cumhurbaşkanı Klerides, yerlerinden sürülmüş Kıbrıslı Rumlar için insan haklarının tanınmasının, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla daha da büyük önem taşıyacağını öne sürdü. Aslında bu, 1990 yılında Kıbrıs Rum kesiminin yaptığı tam üyelik başvurusuna ne kadar güvendiğini açıkça ortaya koyuyordu. Eğer Kıbrıs sorununda herhangi bir anlaşma sağlanmadan tam üyelik gerçekleşirse, Kıbrıslı Rumlar Avrupa Birliği standartlarının tüm Kıbrıs'ta uygulanabileceğini öne sürerek, üzerinde ısrarla durdukları üç özgürlüğe de (dolaşım, mülkiyet edinme, yerleşim) kavuşacaklardı. Avrupa Birliği konusu aşağıda incelenecektir.

Güven Arttırıcı Önlemler (GAÖ)

"Fikirler Dizisi" girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra (BM Genel Sekreteri kuzey kesimi bundan sorumlu tutmaktadır), BM her iki taraf arasında hala gündemde olan karşılıklı güveni artırıcı önlemlere ağırlık vermeye başladı. Ancak bu eski bir fikrin yeniden hayat bulmasıydı. Temmuz 1993'te önerilen ondört maddelik güven artırıcı önlemler paketi, su problemi konusunda işbirliği, siyasi part liderlerinin buluşmaları, ortak kalkınma projelerinin geliştirilmesi, Maraş'ın tarafsız bölgesine yerleşimin sağlanması ve Lefkoşe Uluslararası Havaalanı (LUH)'ın yeniden açılması konularını içeriyordu⁽¹¹⁾. Müzakereler ise hayati önem taşıyan son iki konu üzerinde yoğunlaşmıştı.

Maraş- Maraş'taki tarafsız bölge 4-1.5 km'lik bir alan kaplamaktadır ve KKTC kontrolünde bulunmasına rağmen ele geçirilmemiş bir bölgedir. Üç taraftan Kıbrıs Türk topraklarıyla, bir taraftan da denizle çevrili olup, Magosa limanının tam güneyinde bulunmaktadır. Sunulan öneri, nihai bir anlaşma sağlanıncaya kadar bu bölgenin BM tarafından idare edilmesini, Rumların ve Türklerin bu bölgeye girişine izin verilmesini, buradaki mülklerin de önceki sahiplerine iade

edilmesini, Kıbrıs Rum ve Türk iş sahalarının desteklenmesini ve bu bölgedeki mülklerin Kıbrıslı Türklere kiralanabilmesini öngörüyordu. Esasen bölge, bir turistik ve serbest ticaret bölgesi olacak, ancak mülkiyetin çoğu Kıbrıslı Rumların elinde bulunacaktı. Yabancı turistler ise bu bölgeden diğer iki kesime de geçebileceklerdi.

Müzakerelerde şu ana kadar iki büyük problem ortaya çıktı. İlk olarak, Türk tarafı BM'in kontrolünün Magosa'ya kadar uzamasına itiraz etti. Maraş'la Magosa arasında Magosa limanını küçük çaplı saldırı şeklinde olabilecek herhangi bir Kıbrıs Rum müdahalesinden korumak için bir Türk tampon bölgesinin oluşturulmasını talep etti. İkinci problem ise Türk tarafının Güney'den gelen geçiş yolundan sorumlu tutulabileceğini anlayarak yukarıdaki tutumdan kaçınması oldu.

Bu problem, paket halindeki önerileri düzenleyen asıl BM dökümanlarında Maraş'a Kıbrıslı Rumların nasıl ulaşacaklarının bahsedilmemesinden kaynaklanıyordu. Maraş'a giriş yolunun Kıbrıs Türk kesimi topraklarından geçmesi bölgede büyük yatırımları olacağı düşünülen Rum tarafını memnun etmedi, çünkü bu yol Kıbrıslı Türkler tarafından her an kapatılabilirdi. Sonuç olarak BM, bu yolun BM koruması altında olmasını ve bu bölgenin güneyini çevreleyen tarafsız bölgeden tampon bölgeye kadar olan alanın Kıbrıs Türk kuvvetleri tarafından askerden arındırılmasını öngören bir öneri sundu. Bu öneriler 9 Mart 1994 tarihinde, Türk tarafına danışılmadan bir BM dökümanına eklenen bu öneriler, giriş yolunun BM gözlemciliği altında, Kıbrıs Türk polisi tarafından korunmasından söz ediyordu.

Ancak BM, önceden "paket"te bulunmayan bir şey ileri sürdü-ki bu da Maraş'ın içinde oluşturulacak bölgenin daha güneye doğru genişletilmesi idi. Ayrıca tarafsız bölgenin açılmasının uluslararası havaalanının açılmasıyla nasıl uyumlu hale getirileceği konusunda da problemler ortaya çıktı.

Lefkoşe Uluslararası Havaalanı (LUH)- Yapılan ilk önerilerde havaalanının BM kontrolünde olması, Kuzeyden ve Güneyden havaalanına giriş imkanının sağlanabilmesi ve Kıbrıs'a bu havaalanı yoluyla gelen yabancı turistlerin Kuzey ve Güney kesimleri arasında rahatça seyahat edebilmesi öngörülüyordu. Havaalanının yeniden açılmasının Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik durumu üzerinde çok önemli bir etkisi olacağı ve bu ülkeye çok önemli sayıda turist çekeceği anlaşılmıştı⁽¹²⁾. Hazırlanan rapora göre havaalanının açılması, topluluk üzerindeki bütün ekonomik engelleri, özellikle de denizaşırı seyahat, ticaret ve önemli bir turist endüstrisinin gelişmesini engelleyen faktörleri ortadan kaldıracaktı. (Kıbrıslı Türkler bu "engellerin" Kıbrıs Rum ambargosuna verilen BM desteğiyle yaratıldığına inanmaktadırlar.)

Ancak BM Genel Sekreterinin raporundaki en önemli cümle şöyleydi:

"Havaalanında hava trafik hakları sadece Kıbrıs'ta hava trafik haklarına sahip yabancı havayollarına sağlanacaktır. Bu haklardan Türkiye Cumhuriyeti'nde kayıtlı olan havayolları yararlanabilecektir."

Ancak bu BM dökümanı, 9-21 Mart 1994 tarihleri arasında yürürlüğe konduğunda bu madde bazı değişikliklere uğradı:

"Lefkoşe Uluslararası Havaalanındaki hava trafik hakları, Kıbrıs'ta trafik haklarına sahip olan havayolları ve Türkiye'de kayıtlı bulunan ve üzerinde anlaşılan sayıda havayolları tarafından kullanılabilir."⁽¹³⁾

Bunu takiben:

"BM (TA) havaalanı müdürü Kıbrıs Türk havayolunun trafik haklarını LUH ve denizaşırı istikametler arasında müzakere etme yetkisine sahip olacaktır."⁽¹⁴⁾

Bu değişikliğin arkasında yatan asıl sebep, BM'in Türkiye'de kayıtlı bulunan Kıbrıs Türk Havayolları'na ilişkin özel madde koyulmasına rağmen Kıbrıs Havayolları'na hiç

değnilmemiş olmasının haksızlığa sebebiyet verdiğini düşünmesiydi. 1993 yılında yapılan müzakerelerde genel kanı havaalanının açılmasının Türk kesimine, Maraş konusunun ise Rum kesimine fayda sağladığı yolundaydı. Aslında Kıbrıs Rumlarının kabul ettiği Kıbrıs Türk Havayolları'nın LUH'nı kullanması için KKTC'inde değil, Türkiye'de kayıtlı olması şartı, KKTC'nin tanınmasını önlemek için konulmuştu. Ancak daha sonra, Kıbrıs Havayollarına hiç değnilmemesi problemiyle beraber, Kıbrıs Türk Havayollarının Lefkoşe Uluslararası Havaalanına "kendi ülkesinin alanıymış gibi"⁽¹⁵⁾ giriş-çıkış yapması da Rum tarafından kabul edilmeyecek derecede bir tanımaya giriyordu.

Kıbrıs Türk Havayollarının, KKTC değil de, Türkiye'de kayıtlı olması, Türkiye dışında başka bir ülkeye uçarken LUH'dan izin alması gerekliliği problem yaratmaya başladı. Bu uçuşları yapabilmek için çok nadir olarak verilen, beşinci özgürlük hakkına -kayıtlı olduğu ülke dışındaki ülkeler arasında uçuş hakkı- ihtiyaç vardı. Bu da Kıbrıs Havayollarının bütün önemli istikametlere direk uçuş hakkının tanınmasıyla ters düşüyordu. Buna ek olarak, 21 Mart Belgesi'nin 43. Paragrafında BM, BM havaalanı müdürünün Kıbrıs Türk Havayollarıyla "beşinci özgürlük hakkı"nı müzakere etmesini sağlamak yoluyla bu problemten kurtuluş yolu arıyordu. Açıkça görülen oydu ki, KKTC, normalde devletler arası anlaşmalarla verilen bu hakların yakın zamanda verilmesini ve uluslararası platformda tanınmış olmasından dolayı hiçbir şekilde Kıbrıs Rum hükümetine bağlı hale getirilmemesi yolunda garantiler isteyecekti.

BM, LUH'u kullanmasına izin verilen Türk havayollarının sayısına getirilen kısıtlamayı, "Türkiye'de kayıt yaptıran her havayolunun LUH'u kullanabileceği" ve hiçbir ülkenin bir başka ülkede kayıtlı olan bir havayoluna kısıtlamasız böyle haklar tanıyamayacağını" ileri sürerek doğruladı⁽¹⁶⁾. Bu şart hiç bir Kıbrıs Rum Havayolu'nun LUH'ı kullanmasını engellemezken, Türk veya Kıbrıs Türk Havayolları'nın havala-nını kullanım hakkını kısıtladı.

Viyana Sözleşmesi:

Bütün bu yukarıda bahsedilen problemlere ve Maraş meselesine çözüm bulmak için Amerika Birleşik Devletleri inisiyatifinde bir toplantı düzenlendi. LUH üzerinde diğer başka hususların yanı sıra üzerine anlaşma sağlanan bir başka konu da BM yöneticisinin, Kıbrıs için "beşinci özgürlük" hakkı ararken, Maraş'ın BM'e devredilmesinden önce üç büyük Avrupa ülkesinden söz almak istemesiydi. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti'ne değil, KKTC'ye doğrudan yapılan BM ve AB yardımının ödenmesi ve seyahat belgeleri hakkında bir anlaşmaya varıldı.

Maraş konusunda Kıbrıs Türkleri önemli tavizler verdiler. Tarafsız bölge BM'in Mart 1994'te önerdiği genişletilmiş yeni haliyle kabul edildi. (Bu öneri 31 Mayıs 1994'te de KKTC tarafından resmi olarak kabul edildi) Mayıs sonunda konuşmaları takiben, Türk tarafı Güney'den Maraş'a geçiş yolunun BM kontrolüne bırakılmasını da kabul etti. Bölgeye herhangi bir geçiş hakkına sahip olmayan Türk polisinin tek görevi yoldan belli bir uzaklıktan olayları gözlemektir. Bölge askerden arındırılmayacak, fakat askeri birlikler yoldan en az 400 metre uzaklıkta, gözden uzak bir bölgede konuşlandırılacaktı. Ancak Türk tarafı havaalanıyla ilgili düzenlemelerin, Maraş'ın verilmesinden önce yapılması şartını öne sürdü.

28 Haziran 1994'te BM Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda, "BM'in 21 Mart Belgesi ve bu Belge'de yapılacak bazı aydınlatıcı açıklamalar -ki bu açıklamaların Viyana görüşmelerinde ve daha sonrasında üzerinde durulan noktalar olduğu açıktı- temel alınarak paketin uygulamaya konması için yeterli koşulların oluştuğundan bahsediyordu"⁽¹⁷⁾. Bu noktaları içeren mektupların her iki toplumun liderlerine de gönderilmesini önerdi. Cumhurbaşkanı Denktaş, bütün bu açıklayıcı noktaların 21 Mart Belgesi'ne eklenmesini talep etti. Ancak Cumhurbaşkanı Klerides, 21 Mart Belge'sinde yapılacak herhangi bir değişikliğe hazır olunmadığı sebebini öne sürerek usulü kabule yanaşmaya-

caktı. Klerides'in ayrıca "Milli Konsey'in 8 Haziran 1994'te oy-birliğiyle aldığı karara göre Kıbrıs Rum kesiminin güven artırıcı önlemler müzakerelerine devam edilmesini kabul edemeyeceğini" söylediği bildirildi. 5 Temmuz'da, Klerides, 21 Mart Belgesi'nin Genel Sekreter tarafından daha "dengeli" bir şekilde dikkate alındığını ve Viyana görüşmelerinde "Kıbrıs Rum toplumunun ne temsil edildiği ne de bilgilendirildiği, ne de buna ilaveten, Türk temsilcileri ve Sayın Denktaş ile üzerinde anlaşmaya varılan hususlar hakkında, görüşlerinin alındığı'na işaret eden bir mektubu Genel Sekreter'e gönderdi. Kısaca, 9 Mart Belgesi Kıbrıs Rumlarının çıkarları doğrultusunda şekillenmişken küçük bir değişiklik ile daha sonra gelen 21 Mart Belgesi Kıbrıs Türk kesiminin çıkarına uygun hale getirildi. Meselenin böyle kalacağı düşünülürken, 21 Kasım'da Cumhurbaşkanı Denktaş Genel Sekreter'e yazdığı mektupta, 28 Haziran Rapor'unda tasarlanan usulü kabul ettiğini, sonrasında da Genel Sekreter'le Aralık ayında Cenevre'de talep ettiği buluşmada yukarıda anlatılan durumu onayladığını bildirdi. Kıbrıs Rum tarafında ise hiçbir hareket yoktu.

KKTC'nin Avrupa Birliği Ülkelerine Olan İhracatının Yasaklanması:

Kıbrıslı Türklerin müzakerelere karşı tutumu, Avrupa Adalet Divanı'nın bir İngiliz Mahkemesi'nin tavsiyesi üzerine aldığı, Kuzey Kıbrıs'ın Avrupa Birliği ülkelerine narenciye ve patates ihracatını yasaklayan 5 Temmuz 1994 tarihli kararı ile olumsuz yönde etkilendi. Kıbrıs Rum ihracatçılarının Kuzey'den ihraç edilen bu ürünlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nce "tasdik belgesi" verilmesi yolundaki iddiası destek buldu. (Büyük Britanya ve Avrupa Komisyonu davada Kuzey'in tarafında yer aldılar.)

BM'in 1974'ten bu yana desteklediği Kıbrıs Rum ambargosuyla olumsuz yönde zaten etkilenmiş olan KKTC ekonomisi bu son yasakla derin bir yara aldı. Doğru veya yanlış,

Avrupa Adalet Divanı'nın kararı, BM'in 1992'den beri yaptığı, müzakerelerin bir sonuca ulaşmaması halinde yaptığı "tehditlerin" bir uygulama şekli olarak görülmüştü. Avrupa Adalet Divanı'nın Anlaşmaya taraf ülkeler arasındaki ticareti düzenleyen kuralların Kıbrıs vatandaşları veya şirketleri arasında bir ayrıma yol açmayacağından bahseden bu kararı 1973 Ortaklık Anlaşması'nın 5. Maddesi'nden çok esasen (ortaya çıkan ürünlerin ve işbirliği içinde yönetimin metodlarını tanımlayan) 1977 Protokol'üne öncelik veriyordu. Bu kararı eleştirenler Ortaklık Anlaşması'nın onu takip eden Protokol'den daha önemli bir belge olduğunu düşünüyorlardı.

KKTC, bu kararı protesto etmek amacıyla başta müzakerelere devam etmeyeceğini açıkladı. Daha sonra 28 Ağustos'ta Milli Meclis'in vardığı bir kararla "ihracat üzerinde Avrupa Adalet Divanı kararı yürürlükte kaldığı" ve Kıbrıs Rum yönetiminin Avrupa Birliği'ne tek taraflı üyelik için ısrarlı çalışmaları devam ettiği sürece güven artırıcı önlemler üzerinde görüşmenin hiçbir yarar sağlamayacağının anlaşıldığı açıklandı. Ayrıca, KKTC'nin "ayrı egemenliği" ve bundan sonra yapılacak herhangi bir müzakerede "Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitliği ve egemenlik hakları'nın dikkate alınması gerektiği" vurgulandı. Bunun yanı sıra, Türkiye ile ekonomik entegrasyonun tamamlanması konusu işlendi ve Meclis, federasyonun Kıbrıs probleminin tek çözümü olduğuna ilişkin daha önceki kararlarını tamamen dışlamamakla birlikte, iptal etti.

Bütün bu gelişmelere karşılık olarak, Cumhurbaşkanı Klerides BM'e bir mektup yazdı (7 Eylül 1994) ve "bu yeni gelişmelerin daha fazla görmemezlikten gelinemeyeceğini ya da yasadışı ve tanınmamış bir organ tarafından alınan böyle bir kararın etkisiz olduğunu ve kabul edilemeyeceğini bildirdi. Klerides mektupta şöyle devam ediyordu: "Kesinlikle inanıyorum ki, her türlü ön müzakere, en kısa zamanda, açıkça ve şüphesiz, BM'in 939 No'lu Karar'ının 2. Paragraf'ının Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu tarafından kabul edildiğini resmileştirilmelidir." Bu karara göre, "Kıbrıs sorununun çözümü, tek egemenliğe, uluslararası bir kimliğe ve tek vatandaşlığa da-

yalı bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasıyla mümkündür."(18) Geçen birkaç yıl zarfında, bir tarafın ısrarlı bir şekilde uluslararası camianın istekleri doğrultusunda hareket etmeyi reddetmesi, Genel Sekreter'in, "arabuluculuk misyonu"nun meseleyi çözüme kavuşturmak için yeterli bir metod olup olmadığı yolunda şüpheyi düşmesine yol açtı. Genel Sekreter'in bu şüphesine karşılık Klerides, "Konsey'in kararlarına itaat etmeyen tarafa birtakım zorlayıcı tedbirler uygulanması, ya da daha farklı ve daha etkili usuller aranması için Güvenlik Konseyi'nden talepte bulunulması gerektiğini" düşünüyordu.

Klerides ve Denktas'ın Beş Kez Buluşması:

Kasım ayında, Klerides ve Denktas, BM daimi temsilcisi Gustave Feissal'ın da bulunduğu, gayri resmi beş buluşma gerçekleştirdiler. Denktas, bu konuşmaların, BM Sekreterliğinin en önem verdiği konu olan Güven Artırıcı Önlemler paketi üzerinde yoğunlaşacağını ümit ediyordu. Ancak Klerides üzerinde çok az ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, öncelikle federal yapının problemleri hakkında konuşulmasını istiyordu. Eğer Kıbrıslı Türkler Kıbrıs Rum kesiminin Avrupa Birliği'ne başvurusunu kabul ederlerse Kıbrıslı Rumlar da Türk kesiminin gerekli gördüğü şekilde İsviçre tipi bir federasyonu kabul edeceklerdi. Rum tarafı bu yaklaşımı "hayal ürünü" olarak nitelendirdi. Hatta Klerides, AB'ne girişin bir federasyon kurulmasından sonraya atılmasını dahi önerdi. Bundan daha adil ne olabilirdi?

Türk tarafı bu kadar çekici bir öneriyi kabaca geri çevirmiş gibi görünüyordu, ama bunun bazı nedenleri vardı. Öncelikle, Rum tarafının AB'ne girme gayretine destek vermek, meşru olmadıklarını öne sürdükleri bir hükümeti tanımakla aynı anlama gelecekti. İkinci olarak, Denktas BM Genel Sekreterinin problemin çözümü için önerdiği çerçevede(Güven Artırıcı Önlemler Paketi) kalmak gerektiğini düşünüyordu. Üstelik "Fikirler Dizisi"nde bir anlaşmaya varıldıktan sonra AB'ne girişin her iki tarafta da yapılacak birer

referandumla gözden geçirilip meşru hale getirileceği öne sürülmüştü. Türk tarafı ise, Kıbrıs Rum kesiminin AB'ne yaptığı başvuruyu destekledikten sonra, karşı tarafın pazarlıktan çekilmesine sebep olacak problemlerli bir ortam oluşabileceğinden şüphe etmekteydi. Aslında, açıkça görülmüyordu ki, Türk tarafı Kıbrıslı Rumlara güvenmiyordu. BM'in ortaya koyduğu şekilde önce federasyon şekli ve sınır değişiklikleri gibi önemli konuların görüşülmesini daha güvenli buluyorlardı. Kuzey'deki büyük siyasi partiler, Cumhuriyetçi Türkiye Partisi'nin bazı çekinceleri dışında, Denktas'ın takındığı tutumu desteklediler. (Her iki liderin de tutumlarını anlattıkları BM'e gönderilen mektuplar Ek I, A ve B'de bulunmaktadır.)

Daha sonra, 20 Ocak 1995 tarihinde Cumhurbaşkanı Denktas on dört maddelik "Barış Planı"nda Kıbrıs Türk tutumunu daha da açık bir biçimde ortaya koydu. Prensipte bu belge, Kıbrıs Türk kesiminin iki-toplumlu, iki bölgeyi federasyona bağlılığını ortaya koyuyor ve BM Genel Sekreterinin de üzerinde durduğu Güven Artırıcı Önlemler Paketi üzerinde çalışarak güven ve işbirliği yaratmanın gerekliliğini vurguluyordu. Her iki liderin başkanlığında politik ilerlemelere yardımcı olacak geçici bir ortak komisyon kurulması da ayrıca öneri kapsamındaydı. "Güven Artırıcı Önlemler"in sonuçlanmasından sonra, nihai ve etraflı bir anlaşma için müteakip konuşmalar yapılması gerektiği öne sürüldü. Cumhurbaşkanı ayrıca iki toplumlu ve iki bölgeyi federal bir çözüme ulaşıldığı zaman, Türk tarafının, "Fikirler Dizisi"nin çizdiği çerçeve içinde AB konusunu görüşmeye hazır olacağını bildirdi⁽¹⁹⁾. Ayrıca, her iki tarafın da saldırmazlık ortak bildirisi ilan etmesi öne sürüldü.

Her ne kadar BM ve ABD bu belgede olumlu noktalar gördülerse de Kıbrıslı Rumlar belgeyi reddetti. Cumhurbaşkanı Klerides, Kıbrıs'ın ana meselelerinin ele alınmasını, aksi takdirde Güven Artırıcı Önlemler'in sadece mevcut durumu kabul etmek anlamına geldiğini ileri sürdü. Geçici olarak kurulacak olan ortak bir otoriteyi de ancak böyle bir anlaşma sağlandık-

tan sonra kabul edeceğini bildirdi. Bunun da ötesinde, AB'ne üyelik meselesinin nihai bir anlaşmayı takip etmesine karşı çıktığını, "Kıbrıs Türk kesiminin AB başvurusuna destek vermesinin nihai bir anlaşma için ortak bir zemin oluşturmada çok olumlu bir etkisi olacağını" ileri sürdü⁽²⁰⁾. Bunun yanında saldırmazlık ilanının askerden arındırma takviyesiyle birlikte ele alınması gerektiğini açıkladı.

AB'ne Üyelik Meselesi

1975 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bir Ortaklık Anlaşması imzaladı. Temmuz 1990'da ise Kıbrıs Rum yetkilileri tam üyelik için başvuruda bulundular. Avrupa Topluluğu Konseyi, "Görüş"ünün alınması için başvuruyu Avrupa Komisyonu'na iletti ve bu "Görüş" 30 Haziran 1993 tarihinde bildirildi. Kıbrıs Türk kesimi yetkilileri ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin adına da konuşma hakkı olmadığını öne sürerek başvuruyu protesto etti.

Avrupa Komisyonu "Görüş" ünün önsözü olarak Kıbrıs'taki "fiili" durumu anlatan bir rapor hazırladı. Rapor KKTC hakkında tehlike işareti veren bilgiler içermekteydi. Raporda "Denктаş'ın Kıbrıs'taki Türk göçmenlerin oylarıyla Parlamento'da çok büyük bir çoğunluk elde ettiği" iddia ediliyordu⁽²¹⁾. Ancak Cumhurbaşkanı'nın Parlamento'da bir yeri olmaması konusu bir tarafa, sayıları yaklaşık 40.000 civarında olan Türk göçmenleri Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde genellikle hükümet partisi veya Cumhurbaşkanı için oy kullanıyorlardı⁽²²⁾. Komisyon sonuç olarak Kıbrıs'ın üye olarak kabul edilebileceğini ve sorunun çözümü kesinleşmeye başlayınca Topluluğun Kıbrıs'ın tam üyeliği ile son bulacak işlemlere başlayabileceğini bildirdi. Toplumlar arası görüşmelerde herhangi bir sonuca ulaşamazsa o zaman her iki tarafın da görüşmelerde takındıkları tavırlara dayanarak Kıbrıs'ın tam üyeliğine Ocak 1995'te tekrar göz atılması kararına varıldı. Tabii ki, her iki taraf da görüşmelerin başarısızlığı için birbirini suçluyordu.

24-25 Haziran 1994 tarihlerinde Korfu'da toplanan Avrupa Konseyi Kıbrıs'ın başvurusu ve Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi konusıyla ilgili olumlu gelişmeleri değerlendirdi ve müzakerelerin hızlanması için ısrar etti. Böylece Birliğin bir sonraki genişlemesi Kıbrıs ve Malta'yı da içine alacak şekilde olacaktı⁽²³⁾.

Aralık 1994'te Essen'de toplanan Avrupa Zirvesi ise Avrupa Birliği'nin bir sonraki genişlemesinin Kıbrıs ve Malta'yı da içine alacak şekilde olacağını tasdik etti. Ancak resmi olmayan görüşler farklılıklar gösteriyordu. Mesela İngiltere Başbakanı John Major Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Kıbrıs Rumlar ve Kıbrıs Türkler arasındaki farklılıklar yüzünden Kıbrıs'ın tam üyeliğe çok uzak olduğunu belirtiyordu. 1995 yılı Ocak ayında Londra'da Major ve Hurd'un Klerides'le buluşmasından sonra ve Kıbrıs'la müzakereler başlamadan önce, her iki tarafın anlaşmaya ne kadar yakın olduğu konusunun açıklığa kavuşmasının gerekliliği ve ayrıca müzakerelerin 1996'dan önce başlayamayacağı bildirildi. Avrupa Komisyonu'nun "Görüş"ünün Ocak 1995 gibi tekrar gözden geçirilmesi bekleniyordu ancak BM-destekli görüşmelerin ilerleme kaydetmesiyle birlikte BM gözlemcisinin raporu askıya alındığından beklenen gerçekleşmedi. İngiltere ve ABD Güven Arttırıcı Önlemler hakkında konuşmaların devamı üzerinde ısrar ederken, Avrupa problemin karmaşıklığının daha çok farkındaydı.

Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlara göre Kıbrıs'ın AB'ne kabul edilmesi problemin çözümü için bir katalizör niteliğindedeydi. Çünkü bu durumun Türkiye'yi ve KKTC'ni taviz vermeye zorlayacağı düşünülüyordu. Teorik olarak, Kıbrıs'ın AB'ne kabulüyle birlikte, Kuzey Kıbrıs konusunda AB'indeki Avrupa devletlerinin vatandaşlarına tanınan bir dizi hak Yunanlılara (ve AB'indeki diğerlerine) tanınacaktı. Kıbrıslı Rum kesiminin çok önem verdiği "üç özgürlük" Avrupa Birliği tarafından onaylanmış olacağından Türk askerleri bir Avrupa Birliği ülkesi topraklarını işgal etmiş duruma düşeceklerdi.

Son zamanlarda Yunanistan, Kıbrıs meselesini Türkiye ve Avrupa Birliği arasında kurulabilecek Gümrük Birliği me-

selesine bağlayarak Kıbrıs Rum kesiminin pozisyonunu daha da kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Yunanistan Kıbrıs'ın da Avrupa Birliği'ne katılması için öngörülen müzakereler için kesin bir gün belirlenmedikçe Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi kararını veto edeceğini açıklamıştır. Ancak, İngiliz, Fransız Alman, İtalyan ve Türk Dışişleri bakanlarının katıldığı bir toplantıda Yunanistan'ın 1997 yılında Kıbrıs'ın üyeliğiyle ilgili müzakerelerin başlaması karşılığında vetoyu kaldıracağı bildirilmiştir. (Bu uzlaşma planı Fransa tarafından öne sürülmüştür.) Bunun, Anlaşma sağlansa da sağlanmasa da, Kıbrıs'ın üyeliğe kabul edilebilir olduğu anlamına gelip gelmediği pek belli değildir. Türk Hükümeti, Türk politikasının sağında ve solunda Gümrük Birliği'ne karşı olan veya Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olmasını isteyemeyen etkili unsurlara kuvvet kazandıran bu şarta karşı koymak için tesirli olmasa da, gayretle çaba göstermektedir. 1974 yılında Kıbrıs'a askeri hareketin yapılmasını isteyen sosyalist/İslamcı koalisyon hükümetinin başbakanı olan Bülent Ecevit'in görüşü, "Kıbrıs dosyasının artık kapanması" gerektiği yolundadır. Çünkü ortada zaten bir çözüm vardır. Eğer Türkiye AB ile bir Gümrük Birliği anlaşması imzalarsa, AB Divanı'nın KKTC'nin ihracatına uyguladığı ambargoya uymak zorunda kalacaktır! Böyle bir ambargoyu kabul edebilecek bir hükümetin yetkilileri ise sokakta bile görünmeye cesaret edemeyeceklerdir⁽²⁴⁾.

9 Şubat'da Yunanistan, Mart ayında yine de vetosunu kullanacağını açıkladı. Amacı Türkiye'ye yapılacak mali yardımın miktarının kısılp, Yunanistan'ın arttırılmasıydı. Ancak öncelikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinkine benzeyen planlanmış bir kabul usulü ortaya konmasını istiyordu. Aslında istedikleri açıkça bir anlaşmaya varılamasa bile Kıbrıs'ın AB'ne gerçekten girmesiydi. Bu da Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşması hakkında ya da Kıbrıs konusunda alınacak bir kararın 1995 Mart'ından sonraya kalması demekti. 16 Şubat'ta Avrupa Parlamento'sunun Gümrük Birliği fikrini, Türkiye'nin insan hakları dosyasını öne sürerek reddetmesiyle, daha muhtemel bir hale getirdi.

Daha sonra uluslararası baskılar altında kalan Yunanistan, Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşmasını veto

etmeyeceğini, AB ve Kıbrıs arasındaki görüşmelere başlama sözü verilmesi şartıyla bildirdi. Kabul için müzakerelerin, Komisyon'un önerileri temel alınarak ve 1996 yılında Maastricht Anlaşması'nın tekrar gözden geçirileceği AB Hükümetlerarası Konferans'ından altı ay sonra, "Konferans'ın neticesine göre" başlamasına karar verildi (Bakınız ek II.) Gümrük Birliği anlaşması AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nde 6 Mart 1995 tarihinde kabul edildi.

Burada önemli olan nokta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, herhangi bir anlaşma sağlanmadan AB'ne kabul edilip edilmeyeceğidir. Eğer Kıbrıslı Rumlar bunun olabileceğine inanırlarsa, uzlaşmaz bir tutum takınmak için daha da cesaret alacaklardır. KKTC ve Türkiye'nin taviz vermeleri için üzerinde çok büyük baskılar olduğunu düşüneceklerdir. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar'la ancak eşit şartlar altında işbirliği yapmak konusunda çok kararlardır. Aksi takdirde, büyük ölçüde desteklenen Türkiye'nin bir parçası haline gelme' fikri tek çareleri olacaktır. Kıbrıs problemini çözümsüz bir şekilde AB'ne taşıma çabaları açıkça ortadadır. Uluslararası diplomasinin vazifesi, kesin olarak iki tarafında uzlaşmaz bir tavır takınmasını önlemek olmalıdır. Güney'deki üsler ve diğer tesisatlar hakkında çok hassas olan herhangi bir İngiliz hükümetinin olaya adil bir çözüm getirmede öncülük etmesi çok kesinlik kazanmamıştır. Bu üslerin hala elde tutmaya değip değmediği ise başka önemli bir konudur.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ne kabul edilmesinin hukuki doğruluğu, 1960 Garanti Anlaşması'nın 1. maddesine göre biraz şüphelidir. Bu madde: "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hiç bir devletle hiçbir politik ve ekonomik birleşmeye ya da adanın bölünmesine yol açacak her faaliyeti yasaklamaktadır. Buna hukuksal olarak verilen cevap AB'nin bir devlet olmadığıdır. Aslında 1960 Anayasa'sında açıkça kastedilen Yunanistan veya Türkiye'yle yapılacak herhangi bir birleşmedir, ancak iddia edilen odur ki, AB yoluyla da Yunanistan'la bir enosis gerçekleşebilecektir.

BM'in "Fikirler Dizisi'nde problemin çözümü için ortaya konulan taslakta da (21.8.1992)" ...AET'e üyelikle ilgili meselelerin her iki kesimde de yapılacak ayrı ayrı referandum-

larla toplumların onayına sunulacaktır. Bu madde Kıbrıslı Türkler için önemli bir prensiptir.

6 Mart'ta, AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nde yaptığı konuşmada Türk Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın, 1960 Anlaşmalarını destekledi ve Türkiye AB'ne tam üye olmadan Kıbrıs'ın tamamen ya da kısmen AB'ne üyeliğine politik ve hukuki bakımdan itiraz etmeye devam edeceğini bildirdi. Ayrıca, "Konsey'in Kıbrıs'ın üyeliğiyle ilgili kararını, adanın bundan sonra sürekli bölünmüş olarak kalmasına sebebiyet verecek bir karar olduğunu ve "Türkiye'nin Kıbrıs Rum yönetiminin AB'ne tek taraflı başvurusunun üzerine Kıbrıs Türk kesiminin öne sürdüğü hukuki, politik ve ahlaki fikirleri paylaştığını söyledi. Etraflı bir anlaşma sağlanmadan yapılacak kabul için müzakerelerin başlamasının, konuşmaların sadece Yunan tarafıyla yapılacağını işaret eden Karayalçın, Türkiye'nin bu şartlar altında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile benzer bir entegrasyona girmek için gerekli adımların atılacağını söyledi. Bu oldukça sert bir açıklamaydı. Kıbrıs-AB müzakerelerinin bir çözüm için bir katalizör olacağı fikrinin her iki tarafın da giderek artan bir şekilde uzlaşmaz bir tutum takınmasıyla sonuçlanacağı kesindi.

Avrupa Ajansı tarafından verilen bilgiye göre, Karayalçın'ın bu açıklaması Rum delegasyonunu çok öfkelendirdi ve Bakan Georges Mangakis daha sonraki saatlerde Sayın Juppe'ye yazdığı bir mektupta, Karayalçın'ın 'Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üye olma hakkını tahrik edici bir şekilde sorguladığı' ve özellikle de "Bir iç anlaşmaya varılmadan Kıbrıs'ın AB'ne üyeliği gerçekleşirse, adanın Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işgali altındaki kısmını Türkiye'ye katmakla" tehdit ettiğini bildirdi. Bu tehditin 'birçok Avrupa Konseyi kararına ve ortak tutuma açıkça karşı geldiğini' öne sürdü. Son basın toplantısında, Komisyon'dan Hans van Der Broek' "çok iyi tahmin edilebilir ki, eğer Konsey uygun görürse, Kuzey kısımla yapılan görüşmeler, Lefkoşe hükümetine danışılarak sona erdirilebilir, çünkü AB'nin 15 üyesi ve Komisyon sadece bir Kıbrıs devleti tanımaktadır. "şeklinde bir yorum yaptı. Karmaşık ifadeler taşıyan bu bildiri, belki de gelecekteki bir olayın habercisiydi.

Mart ayından bu yana gündemde olan soru Türkiye'nin 8 Kasım 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanan ve 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması için daha iyi bir atmosfer yaratma çabasıyla Kıbrıs konusunda birtakım zararlı tavizler verip vermediğidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Karayalçın Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tavrını koruyacağını bildirmişti. Türkiye'nin tutumu, eğer Avrupa Birliği Yunanistan'la Gümrük Birliği'ni veto etmeme karşılığında AB/Kıbrıs müzakerelerinin başlatılması yolunda zımni bir anlaşmaya vardırırsa, bu konunun Türkiye'yi ilgilendirmede şeklindeydi. Ama bu konu acaba gerçekten de Türkiye'yi ilgilendirmiyor muydu? Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve diğerleri, Türkiye'nin AB/Kıbrıs müzakerelerinin AB takvimine dahil edilmesini protesto etmesi gerektiğini öne sürdüler. 1960 tarihli Londra ve Zürih anlaşmalarının ve Zürih Anlaşması'nın 8. maddesinin ortaya koyduğu üzere, Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı'nın ya da Kıbrıs Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto edemeyeceği tek dışişleri konusu 'Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ancak hem Yunanistan ve hem de Türkiye'nin de üyesi bulunduğu uluslararası organizasyonlara ya da ittifaklara katılabileceği' hususuydu. Bundan dolayı, Türkiye, bir Garantör Devlet olarak, Türkiye'nin üyesi bulunmadığı AB'ne Kıbrıs'ın girmesini veto edecek Kıbrıs Türk tarafı kararını destekleyebilirdi. Bu şartlar altında, Türkiye, (Garanti Anlaşması, 1960, Madde 3) Anlaşma maddelerinin tatbikini garanti edecek gerekli adımları atabilirdi. Bu veto nun nasıl uygulanacağı ise, şüphesiz, problem yaratacak bir konuydu.

Eleştiri yöneltlenlerin işaret ettiği bir başka nokta ise, aralarında Yunanistan'ın da bulunduğu onbeş ülke tarafından kabul edilen Avrupa Birliği Belge'sinde (SH 1661/95, 24.2.1995) Türk 'toplum'unun da Kıbrıs'ın bir parçası olarak Avrupa Birliği'ne girmesi idi. Türk toplumunu ikinci plana atan bu Karar, Birleşmiş Milletler'in her iki topluma da eşit muamele uygulamasını hiçe sayıyordu. Bu Belgenin Türkiye tarafından reddedilmesi gerektiği iddia ediliyordu. Genellikle Türk Hükümetinin Avrupa'nın kucağına atlamak için haddinden fazla istekli davrandığı, aslında bunun Türkiye'den

çok Avrupa'ya yarar sağlayacağını Hükümetin takdir edemediği ve Türkiye'nin gelecekte Kuzey Kıbrıs'ın haklarını savunma kapasitesini engelleyici birtakım tavizler verilmesine göz yumduğu öne sürülüyordu.

Ancak Türkiye'nin tutumunu açıklığa kavuşturucu yeni bazı girişimlerde bulunuldu. Örneğin Mart ayında Dışişleri Müsteşarı Türkiye'nin 1960 Anlaşması'nın 8. maddesine dayanarak Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmadan Kıbrıs'ın üyeliğe kabul edilemeyeceğini açıkladı. Avrupa Birliği için yerine getirilmesi zor olan bu koşul, Türk çevrelerinde de bazı tereddütler yarattı. Ancak bu önemli husus, Türkiye ve KKTC Cumhurbaşkanları'nın, hükümetin bulunduğu dönemde, Türkiye'nin KKTC'ne tam desteğini göstermek amacıyla yayınladıkları Ortak Bildiri'de yer aldı. Bildiride ayrıca Türkiye ve Kıbrıs Türk kesimi arasındaki ticaretin, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinden olumsuz yönde etkilenmeyeceği de belirtildi. Kıbrıs Türklerinin mamul mallarının Türkiye'ye gümrüksüz girmesini sağlayacak bir yol bulunacağı ve tarım ürünleri için de Kıbrıs Rum yetkililerinden onay alınmasına gerek kalmayacağı tahmin ediliyordu. Bildirinin kararlılığı Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanmasından önce, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin meşruluğunu kabul etmiş gibi görünen birtakım tutumlara ters düşüyordu. Örneğin, Türk hükümetinin, 1995 Mart'ında Türk milli hentbol takımının Güney Kıbrıs'a bir karşılaşma için gitmesine itiraz etmemesi, Kıbrıslı Rumların Güney'e işgal altındaki 'kuzey'den girişi yasaklanmasını ve KKTC'nin Kıbrıs Rum hükümeti tarafından tanınmamasını kabul etmesi anlamına geliyordu.

Türkiye'de Avrupa'yla entegrasyonda Kıbrıs'ın bir engel teşkil ettiğini düşünen çevreler olduğu açıktır. Gümrük Birliği gerçekleştikten sonra bu tip baskılara ne derecede boyun eğileceği ise daha ileri ki zamanlarda görülecektir.

Kıbrıs ve Yakın ve Orta Doğu

Kıbrıs meselesi sadece adanın sınırları içinde kalmamaktadır. Her iki taraf da anavatanları tarafından desteklenmektedir. Kıbrıs sorunu da bu iki ülkenin arasında karasuları ve hava sahası gibi diğer problemlere eklenmektedir. Tüm

Yunan iddialarına rağmen Türkiye Yunan adalarıyla kaplı Ege Denizi'nde rahatça hareket edebileceği bir yer bulmakta kararlıdır. Bu iki ülke arasındaki düşmanlık tarihsel ve psikolojik nedenlere dayanmaktadır ancak Türklerden çok Yunanlılar tarafından dile getirilmektedir.

Yunan düşmanlığı ve Yunanistan'ın korkuları Türkiye'nin hem daha büyük hem de daha güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, problemlili de olsa gelişmekte olan bir ekonomiye, güçlü bir orduya sahiptir ve Yunanistan'la Türkiye arasında Yakın Doğu'daki barışı tehlikeye sokabilecek çatışmaların çıkması mümkündür. Böyle bir çatışma Kıbrıslı Rumların silah yığınağı konusunda Yunanistan'la büyük bir işbirliği içinde olması sebebiyle, Kıbrıs'ta da meydana gelebilir.

Konunun bir de Orta Doğu boyutu vardır. Körfez Savaşı'nın da ortaya koyduğu gibi Türkiye'nin Orta Doğu'daki güç ve etkisi giderek artmaktadır. Batı'nın bir müttefiki olan Türkiye, İran gibi ülkelerin, Körfez devletlerinin savunacak güçleri olmayan petrol zenginliğini ele geçirme hırslarını dindirme pozisyonunda olan bir devlettir. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa, Japonya ve diğer ülkeler büyük ölçüde Orta Doğu'nun petrollerine, rezervlerine bağımlıdır. Bundan dolayı, Türkiye'nin Avrupa'ya yakın tutulmasının önemli sebepleri vardır. Ancak ılımlı ve Batı yanlısı hükümetler görevde olduğu sürece Türkiye'nin Avrupa'ya yakın tutulması olasıdır. Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşması ise, ancak İslamcı ve milliyetçi partilerin, şimdiki hükümetin Avrupa'ya ve özellikle de Yunan çıkarları doğrultusunda büyük tavizler veren bir hükümet olarak görülmesi sebebiyle, oylarını büyük ölçüde arttırmasıyla olabilir. Türkiye'yi ve Denktaş'ı, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'a doğal bağılıklarından çekip uzaklaştıran başlıca sorumlular olarak addeden Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar ise, sürekli olarak Türkiye üzerinde daha fazla baskı yapılmasını istemektedirler. Türk ve Kıbrıs Türk politikasına nelerin ne derecede etken olduğunu gerçekçi bir biçimde anlamaya çalışmak, Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların Kıbrıs meselesine yaklaşımlarında yer almamaktadır. Bunun da ötesinde, KKTC uluslararası platformda tanınmadığından veya toplantılara katılamadığından, Yunan tarafından gelen bilgi-

ler genellikle, bir eleştiriye uğramadan kabul edilmekte ve gündemi belirlemeye yardım etmektedir. Örneğin, genellikle iddia edildiği gibi pek çok Kıbrıslı Türk'ün Güney'le bir federasyon istediği doğru değildir. Gerçekte, nüfusun yarısından azı böyle bir şey istemektedir⁽²⁶⁾.

Sonuçlar

Kıbrıs probleminin altında yatan sebep her iki tarafın da derinden hissettiği bir adaletsizliktir. Kıbrıslı Türkler için gerçek problem, 1963/64 yıllarında kafalarında hala **enosis** fikri bulunan Kıbrıslı Rumların, onları bir azınlık olarak gördüğü ve o statüye zorladığı zaman başladı. Kıbrıslı Türkler, o zamanlar BM'in Kıbrıs Rum hükümetini Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak tanınmasına sinirlenmişlerdi. Ayrıca 1960 anlaşmasında yer alan Garantör Devletler ve özellikle de İngiltere tarafından terkedildiklerini hissetmişlerdi. Beklenen, Garantör Devletler'in 1960 anlaşmasının muhafaza edildiği ya da yeniden garanti altına alındığı güvencesini vermeleriydi. Ancak, bu beklentiler boşa çıktı. Çünkü o zamanlar özellikle Amerika tarafından, Makarios'un başında bulunduğu Kıbrıs'ın, bir Akdeniz Küba'sına dönüşmesinden endişe duyulmaktaydı. Sonuç olarak, Kıbrıslı Türklerin hakları ve içinde bulundukları kötü durum gerçekte görmemezlikten gelindi.

Daha sonra 1983 yılında kendi kaderini tayin ilkesi doğrultusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasını takiben İngiltere'nin BM Güvenlik Konseyi'nde aldığı tavır Kıbrıslı Türkleri çok kızdırdı. İngiltere'nin daha sonra, dengeyi yeniden sağlamak amacıyla Avrupa Adalet Divanı'nda Avrupa'ya yapılan Kıbrıs Türk ihracatıyla ilgili davada mücadele etmesi, ne yazık ki çok fazla hoş karşılanmadı. Dikkati çeken ve olumsuz eleştirilere yol açan husus ise, Divan'ın verdiği kararın İngiltere tarafından hemen uygulanması oldu.

Kıbrıs Rum tarafında ise gerçek problem, 1974'te Türklerin adayı işgal etmesi, üçte birini ele geçirmesi ve 140-160.000 mültecinin Güney'e göç etmesiyle başladı. Kıbrıslı Rumlar, Türkler toplam nüfusun sadece beşte birini

oluştururken, Batı'yı böyle bir işgale izin vermekle suçlamaktadır. Kendilerini BM'in de tanınmasıyla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 'kanunen' kendi topraklarında egemenliklerini ilan etmelerini kabullenememektedirler. Ayrıca pek çok Kıbrıslı Rum, tarihsel ve kültürel olarak Kıbrıs'ın bir Yunan adası olduğuna, ancak gerçek sahipleri olmaktan Türklerin de içinde bulunduğu çeşitli istilalar sonucunda mahrum edildiklerine inanmaktadırlar. Kıbrıslı Türkleri bir azınlık olarak görmelerine sebep olan bu kuvvetli milli duygunun kolayca azalması beklenemez. Bunun yanı sıra Yunanlıların hayal ürünü gibi görünen ama gerçekte var olan bir korkusu da Türklerin saldırganlığı ve tüm adayı ele geçirme özlemidir. Rumların son zamanlarda yaptıkları müthiş askeri yığınak da bu tezlerle meşruluk kazanmaktadır.

Her iki tarafta da derin ihtiraslar hüküm sürdüğünden diplomatların ya da başkalarının öne sürdüğü rasyonel çözümler iki tarafça da reddedilmektedir. Güven Arttırıcı Önlemler özellikle Türkler için büyük önem taşımaktadır. Çünkü Lefkoşe Uluslararası Havaalanı'nın açılmasıyla birlikte BM ekonomistlerinin de belirttiği gibi BM'in de desteklediği Kıbrıs Rum ambargosunun olumsuz etkileri sona erecektir. Bu durum, şu ana kadar Güney kesimde çok etkin olan Avrupa turizmini Kuzey'e de taşıyarak, Kuzey'in ekonomisinin gelişimine büyük katkı salayacaktır. Ancak görülen odur ki, Yunan tarafı, bu şartlar altında Kuzey kesimin ekonomisindeki darboğazın kalkacağını düşündüğünden, KKTC'nin federe bir devlet içinde egemenlik hakları ve Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne girişi için destek sağlamadığı sürece havaalanının açılmasından yana değildir. Haklı olarak da, Türklerin ekonomik baskıdan kurtuldukları zaman, Güney'le hiçbir şekilde bir birleşmeye gitmek istemeyeceğinden endişe etmektedirler.

Bu gerçek bir olasılıktır. BM tarafından Kuzey kesime uygulanan baskılar ve Avrupa Adalet Divanı'nın kararı, KKTC'ni giderek artan bir hızla Türkiye'yle ekonomik bütünleşmeye doğru itmekte ve Türkiye'nin KKTC üzerindeki etkisini artırmaktadır. Daha da önemlisi, bu baskıların psikolojik ve siyasi etkileri itaatten çok meydan okuyucu (Churchilian) bir tavır yaratmaktadır. Kuzey kesimdeki oy istatistiklerine göre, seçmenlerin büyük bir çoğunluğu (sadece

göçmenler değil) Güney kesimle birleşmeyi destekleyen politikalara kuşkuyla bakmaktadır. Ayrıca Denktaş çok desteklenmektedir.

Denktaş 1995 Nisan ayında yapılacak seçimlerde bir çok kez aday olmayacağını açıklamasına rağmen Kıbrıs Türk kesimi politikasında etkin olan sağ kesimin (yerel ve kişisel sebepler yüzünden) bölünmesi ve Denktaş yapısında bir liderin bulunmaması sebebiyle, seçimlere katılmaya ikna edilmiştir.

Federasyon konusunda, Kıbrıslı Türklerin, sadece çok gevşek bir federasyon istediği ve federal kurumların işleyişinde eşitlik prensibine önem verilmesi gerektiğini vurguladığı açıkça görülmektedir. Kıbrıslı Türklerle göre, federal yapı iki ayrı devlete ve federasyonu oluşturan her iki topluma da geniş hükümet yetkileri ve arta kalan güçler sağlamalıdır. Bu görüş ise, ortak vatandaşlık ve ortak sembolleri içeren daha katı bir federasyon isteyen BM, AB ve Kıbrıslı Rumlara ters düşmektedir. Ancak yine de, bu konularda karşılıklı tavizler verilmesi mümkündür. Sayıca çok az olan Kıbrıslı Türklerin siyasi ve idari kurumlarda mutlak eşitlik istemesi oldukça zordur.

Kıbrıslı Rumlar ise, hala eskiden olduğu gibi, üç özgürlük ilkesi- mültecilerin yerleşim bölgelerine geri dönmesi Kuzey kesiminde mal sahibi olabilme hakkı ve serbest dolaşım hakkı- üzerinde ısrar etmektedirler. Herhangi bir uzlaşma halinde, Kıbrıs Türk kesiminin gevşek bir federasyon isteğine karşılık bu noktaların üzerinde pazarlık yapılması gerekecektir. Ne yazık ki, taviz vermeyi reddeden tarafın Cumhurbaşkanı Denktaş olmadığı yabancılar tarafından hala anlaşılamamıştır. Kendisi 1993'te, BM'le müzakerelere katılırken, o zamanki parlamentoda çoğunluğa sahip Milli Birlik Partisi'nin izlenen esnek politikalara karşı düşmanca tutumu nedeniyle istifa etmiştir.

Türk tarafının başka bir korkusu ise, Güneyle bütünleşme sağlandığı zaman Güney kesime göre çok zayıf olan ekonomilerinin yutulacağıdır. Bunun önlenmesi, Lefkoşe Uluslararası Havaalanı'nın açılmasına ve şu anda çok etkili olan BM ambargosunun kalkmasına bağlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi Kıbrıs Türkleri'nin refahını ve ekonomik gü-

venini artıracak ve problemin gelişiminde bir çok tarihçi tarafından çok önemli görülen 1964 yılında Kıbrıs Rum hükümetinin BM tarafından tanınması, daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ne uluslararası 'hukuki'lik sağlanması ve Kuzey Kıbrıs'ı zorunlu olarak giderek Türkiye'ye yaklaştıran BM'in tarihi hatalarını affettirebilecektir.

Politikanın, başkalarının hakkının yenmesine izin vermemesi gerektiğine inananlar için, her iki tarafın da büyük acılar yaşadığı Kıbrıs problemi hakkında düşünülmesi gereken çok şey vardır. Problemin dışındaki ülkelerden Kıbrıs problemindeki meseleleri ve ihtirasları anlamaya dayalı kati fakat anlayışlı bir tarafsızlık beklemek, çok mu büyük bir beklentidir? Ayrıca tarafların, çözümün başkalarını bu meseleye karıştırmakta değil, sadece kendi ellerinde olduğunun farkına varmaları gerekmez mi? Bu iki toplum da kesinlikle çözüm için gerekli ilham kaynağını kendi anavatanlarının büyük uygarlık geleneğinden bulmalıdır.

Ek 1-A

Cumhurbaşkanı Klerides'in BM Genel Sekreteri'ne 8 Kasım 1994 tarihinde Gönderdiği Mektup

Bu mektubu Ekselansları'na Sayın Denктаş ve benim aramda geçen gayriresmi görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Kıbrıs halkının büyük hayal kırıklığına uğradığı bir dönemde kaleme alıyorum. Kıbrıs halkı, sizin yorulmak bilmez gayretlerinizi dikkate almakta ve problemin çözümü için başvurulmadık herhangi bir yol kalmaması yolunda gösterdiğiniz iyi niyetinizi takdirle karşılamaktadır.

Ancak Ekselansları, Sayın Denктаş'la yaptığımız beş gayri resmi görüşmenin iki noktayı açıkça ortaya koyduğunu size bildirmeyi bir görev addediyorum: İlk husus, temel meseleler üzerinde Sayın Denктаş tarafından ortaya konulan tavrın aslında Türkiye'nin politikası olduğu, ikinci husus ise, ne Sayın Denктаş'ın ne de Türkiye'nin aslında Kıbrıs problemini çözmek için çok istekli olduğudur.

Hem Türkiye hem de Sayın Denктаş iki toplumlu iki bölge, tek ve bölünmez egemenlik hakkıyla ilgili 939 No'lu kararın 2. Paragrafını da kapsayan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin tüm kararlarını reddetmekte, hem Federal Devletin hem de federasyonu oluşturan her iki kesimin de ayrı egemenlik hakkı olması hususundaki isteklerini inatla sürdürmektedirler.

Hem Türkiye, hem de Sayın Denктаş aynı inatçı tutumu Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini reddederek devam ettirmektedirler.

Aynı şekilde siz Ekselanslarının tanımladığı siyasi eşitlik kavramı da hem Türkiye hem de Sayın Denктаş tarafından reddedilmekte ve her ikisi de Federal Bakanlar Kurulu'nda eşit temsil hakkı, kararın uzlaşılı yoluyla alınması ve dönüşümlü Cumhurbaşkanlığı hususlarındaki isteklerini inatla sürdürmektedirler.

Son olarak her ikisi de garantörlük ve tek yanlı müdahale hakkı olduğu sürece Garanti ve İttifak Anlaşmalarında yapılacak değişiklikleri reddetmekte ve ayrıca adanın askerden tamamen arındırılmasına da karşı çıkmaktadırlar.

Bunun yanı sıra açıkça görülmektedir ki, Güvenlik Konseyi kararlarında öngörülen ve 939 No'lu Kararın 2. Paragrafında tekrar teyit edilen parametreler içinde görüşme ve bir çözüm kabul etme fikrine bağlılığına rağmen ne Türkiye ne de Sayın Denктаş bu parametreler içinde görüşme ve bir çözüm kabul etmeye istekli görünmektedirler. Bu yüzden, siz Ekselanslarının Güvenlik Konseyi'ne sunacağı raporda, başarısızlığın ve sorumluluğun Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliğine yüklenmesi ve Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı kararlara hürmetsizce davranan tarafa karşı gerekli önlemlerin alınması yolunda istekte bulunulması zaruri olmuştur.

Sayın Feissal'ın her iki tarafla da temaslarını sürdürmesi gereğine rağmen, bu görüşmelerin, başarısızlığa mahkum resmi ya da gayriresmi görüşmeler hazırlamak amacı gütmemesi gerektiğine inanıyorum. Bir gelişme sağlanması, temel meselelerde ve özellikle de egemenlik meselesi, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliği ve adanın askerden arındırılması konularında Türkiye'nin tavrının değişmesine bağlıdır.

Açıkça görülmektedir ki, Türkiye ve Kıbrıs Türk Yönetimi Birleşmiş Milletler kararlarında tanımlanan federal bir çözümün içeriğini kabul etmemekte ısrar ettikleri sürece, bu görüşmelerde hiçbir gelişme sağlanamaz. Bu şartlar altında, Güven Arttırıcı Önlemler (GAÖ) üzerinde daha fazla görüşmenin bir yarar sağlamayacağını ve anlamsız bir hal alacağını düşünüyorum.

Sonuç olarak, benim kat'i inancım odur ki, çözüme ulaşmak için tamamen yeni bir metod bulunması zamanı gelmiştir ve bu yüzden de bir uluslararası konferans toplanması gereklidir.

Sayın Ekselansları'na en derin saygılarımla.

Glaftos Klerides
Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Ek I-B

Cumhurbaşkanı Denktaş'ın BM Genel Sekreteri'ne 21 Kasım 1994 tarihinde Gönderdiği Mektup

18-31 Ekim 1994 tarihleri arasında geçen gayriresmi görüşmelerden sonra size bir mektup yazmak niyetinde değildim, ancak Sayın Klerides'in 8 Kasım 1994 tarihinde size göndermiş olduğu ve bir Birleşmiş Milletler dökümanı (A/49/648-S/1994/1263, ek) gibi ortada dolaşan mektubu okuduktan sonra, böyle bir mektup yazmanın birtakım yanlışlıkları düzeltmek açısından gerekli olduğunu gördüm.

Gayriresmi görüşmelerin sonuçlanmasını takiben, Kıbrıs Rum kesiminin bizim ortaklık çözümü içinde öngördüğümüz barış, refah ve işbirliği konularıyla uygun düşmeyecek teşebbüslerde bulunduğunu müşahade etmek beni hayal kırıklığına uğrattı. Kesin olarak inancım odur ki, her iki toplumun lideri de aynı memleketi paylaşmak durumunda olduğuna göre, Sayın Klerides'in ve benim öncelikle birbirimize karşı saygılı olmamız ve yukardaki isteklerle uyumlu olacak karşılıklı güven ve emniyet ortamı yaratmak için çalışmamız gerekmektedir. Durum böyleyken, sizi temin etmek isterim ki, bu mektubu yazmaktaki amacım Kıbrıs Rum tarafının ve değerli liderinin aleyhinde bulunmak, onu kötülemek değildir. Amacım gayriresmi görüşmeler sırasında ortaya koyduğum görüşlerden ve önerilerden sizi kısaca haberdar etmektir.

Sizin de hiç kuşkusuz bildiğiniz gibi, 10 Ekim 1994 tarihli mektubunuzu aldıktan hemen sonra, Kıbrıs'taki Özel Temsilci Yardımcınızı, bu tarihsel misyon için hazır ve istekli olduğuma dair haberdar ettim. Müzakereler için gerekli hazırlıkları ise, sizin de önerdiğiniz üzere, "güven artırıcı önlemlerin uygulamaya konulmasına ve uzun zamandır süregelen Kıbrıs probleminin çözümüne yönelik pratik ve gayriresmi müzakereler" de bulunmamız doğrultusunda yaptım.

Bu önerinizi, müzakerelerde gündemin belirlenmesi ya da en azından, görüşülecek konulara rehberlik etmesi anlamında dikkate aldım.

İlk görüşmemizde uzlaşmacı bir tavır ortaya koymaya çalıştım ve Sayın Klerides'e, Kıbrıs sorununun artık tarihsel bir dönüm noktasına geldiğini ve bizlerin de bu tarihsel önem taşıyan görev ve sorumluluklarımızın bilincinde olmamız gerektiğini ifade ettim. Her ikimizin de politik hayatlarımızın sonuna doğru yaklaştığımıza, ve hem ülkelerimizin hem de uluslararası cemaatin artık bizden bir çözüm beklediğine işaret ettim. Bir çözüme ulaşma yolunda gayri resmi görüşmelerde bulunmamız için davette bulunduğunuzu ve bunun büyük bir fırsat yarattığını vurguladım.

Müzakereler esnasında güven artırıcı önlemler paketinin uygulanmasını sağlamak için pratik ve somut yollar aranması gerektiğini özellikle vurguladım. Bunu yapmamın sebebi sizin 19 Kasım 1992 (S/22830) tarihli raporunun 63. paragrafında "Son zamanda yapılan görüşmelerden sonra ortaya çıkan her iki taraf arasında derin bir güvensizlik bulunmasıdır. Bu durum devam ettiği sürece de herhangi başarılı bir sonuca ulaşmak çok zor görünmektedir." şeklinde yaptığınız değerlendirmeye tamamen katılmamdır.

Bunun yanı sıra, güven artırıcı önlemler paketinin uygulanması için yollar aranması, 10 Ekim 1994 tarihli mektubunuzda görüşmemizi önerdiğiniz iki konudan biriydi.

Görüşmeler sırasında tekrar tekrar yaptığınız değerlendirmelere dayanarak, eğer bir çözüme ulaşmak istiyorsak öncelikle güven ve itimat konusunu halletmemiz gerektiğini açıkça belirttim. Sayın Klerides'e de bu amaç doğrultusunda benim güven artırıcı önlemler paketini bir sonuca ulaştırmak için istekli olduğumu sık sık hatırlattım. Görüşmeler sırasında güven artırıcı önlemler paketini imzalamamızın ve uygulamaya koymamızın Avrupa Adalet Divanı kararıyla önümüze koyulan engelleri kaldıracağını belirttim. Görüşmeler sırasında ayrıca, paketin uygulanmasına ilişkin 28 Haziran 1994 tarihinde Güvenlik Konseyi Başkanı'na yazdığınız mektupta önerdiğiniz usulü kabul etmeye hazır olduğumu açıkladım. Yukarda belirttiğim mektubunuzda "BM'in,

21 Mart Belgesi'ne ve müteakip açıklamalarına dayanarak paketi uygulamaya koyması için yeterli gelişme sağlandığı sonucuna vardım" diyerek ortaya koyduğunuz yapıcı değerlendirmeden yararlanmamız gerektiğini özellikle vurguladım. Hatta, bunun, 31 yıldır süregelen bu krizin 1974 sonrası döneminde her iki tarafın da pratik öğeler içeren bir anlaşmaya varması ve bunun uygulanması için ilk kez bir şans ve fırsat yarattığını söyleyecek kadar da ileri gittim. Bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini rica ettim.

Sayın Klerides görüşmeler esnasında, Birleşmiş Milletler'in güven artırıcı önlemler paketi kapsamında Maraş'ın tarafsız bölgesine girişte problemle karşılaştığını söylediğinde, Kıbrıs Türk toplumunun daha fazla ödün vermesini gerektiren yeni bir öneri getirdim. Eminim ki, sizin Kıbrıs'taki Temsilciniz de bu durumu layıkıyla dikkate almıştır. Ancak Sayın Klerides'in cevabı bir anlaşma sağlanmadan güven artırıcı önlemleri tartışmak istemediği yönündeydi.

10 Ekim 1994 tarihli ikinci mektubunuzda rica ettiğiniz gibi, Sayın Klerides'le ayrıca geniş kapsamlı bir anlaşma için de görüşmelere katıldım. Tıpkı Sayın Klerides'in bir anlaşma sağlanmadan güven artırıcı önlemler paketini görüşmeyi reddetmesi gibi, ben de, bu paket üzerinde anlaşma sağlanmadan federal bir çözümü tartışmaya yanaşmayabilirdim. Ancak bu şekilde olumsuz bir tavır takınmadım.

Nihai bir anlaşma görüşmelerinin ilk etabında, Sayın Klerides'e Özel Temsilciniz Joe Clark'ın son ziyareti sırasında ve daha sonra da 10 Ekim 1994 tarihinde Güvenlik Konseyi ile görüşmesini takiben yaptığı basın toplantısında da tekrarladığı bir değerlendirmeyi hatırlattım. Değerlendirme, Kıbrıs meselesinde bir çıkmaza yaklaştığımızdan söz ediyor, ve bunu da iki ana sebebe bağlıyordu: (a) 5 Temmuz 1994'te Avrupa Adalet Divanı'nın kararı, (b) 28 Ağustos 1994'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun aldığı karar. Sayın Klerides'e amacımızın hala iki-toplumlu, iki-bölgeli federal bir çözümün gerçekleştirilmesi için bir müzakere sürecinin ve bu müzakereler yoluyla da bir anlaşmaya varma olduğunu bir çok kez yeniden teyit ettim. Bu yüzden de, Sayın Joe Clark'ın yukarda belirttiği ikinci hususun müzakere yoluyla bir an-

laşmaya varmak için engel teşkil etmediğine işaret ettim. Sayın Klerides'e, sizin Özel Temsilci Yardımcınız Sayın Feissal'ın da ileri sürdüğü gibi bir karşılıklı alış-veriş'e hazır olduğumu ve yukarda belirtilen bu amaca ulaşmak için konuya anayasal meseleler, yerlerinden edilmiş insanlar, güvenlik ve garantiler ve toprak ayarlamaları başlıkları altına yaklaşmamız gerektiğini anlattım. Bu yaklaşımın doğrultusunda Sayın Klerides'e "barış için toprak" ve "çözüm için toprak" formüllerini temel alan bazı önerilerde bulundum. Eminim ki bu önerilerin bir anlaşma için önemli bir başlangıç olduğunu takdir edersiniz.

Görüşmeler esnasında Sayın Klerides'in Kıbrıs Türk tarafının tanımladığı İsveç modeline dayalı sınırlı egemenlik hususunu kabul ettiğini ve bunu Özel Temsilci Yardımcısı Sayın Feissal'ın da onayladığını müşahade ettim. Bu tanım şöyledir: "Federe devletler, egemenlikleri federal anayasayla sınırlanmadığı derecede egemendirler."

Ancak Sayın Klerides'in yukardaki egemenlik tanımını kabul etmesi Kıbrıs Türk kesiminin 1990 yılında Kıbrıs Rum yönetiminin "Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti" olarak Avrupa Birliği'ne yaptığı tek taraflı başvuruya destek vermeyi kabul etmesi ve eğer kabul edilirse de, AB'ne "Kıbrıs Federal Cumhuriyeti" olarak girmesi şartına bağlıydı. Bu şart, ne yazık ki, müzakereler sırasında önceden detaylı olarak anlatıldığı üzere, bu teklifin tatbikini imkansız hale getirecek zorlukları ve karışıklıkları beraberinde getiriyordu.

Alternatif bir yaklaşım olarak, Sayın Klerides'e eğer federasyon kurulmasına ilişkin amacımızı gerçekleştirirsek benim de Sayın Vasiliu'nun da üzerinde anlaştığı gibi "Fikirler Dizisi'nde öngörülen Federal Cumhuriyet'in AB üyeliği meselesiyle ilgili maddeyi kabul edeceğimi öne sürdüm.. 'Fikirler Dizisi'nin 92. Paragrafı'na göre: Federal Cumhuriyet'in Avrupa Ekonomik Birliği'ne üyeliğiyle ilgili meseleler tartışılıp anlaşmaya varıldıktan sonra her iki kesimin de ayrı ayrı yapacağı referandumlarla onaylanacaktır."

Müzakereler sırasında, yine "Fikirler Dizisi'nde ortaya koyulan Federal Cumhuriyet'in askerden arındırılması ve

Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin adadan çekilmesi maddesini de kabul edeceğimi tekrar teyit ettim.

Güven Arttırıcı Önlemler Paketi'nin uygulanmasıyla, federal bir hükümet kurulmasını kolaylaştıracak güven ve itimat ortamının yaratılacağını tekrar tekrar vurguladım.

Kıbrıs Rum kesiminin, güven arttırıcı önlemler paketi üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra, etraflı bir anlaşmaya yaklaşmayacağımız yolundaki şüphelerini gidermek için, Sayın Klerides'e Güvenlik Konseyi'nin güven arttırıcı önlemler anlaşmasını onayladığı gün, kapsamlı bir anlaşma için müzakerelere başlamaya söz verme önerisinde bulundum.

Müzakerelere dayalı bir anlaşma için samimiyetimizi ve bu fikre bağlılığımızın kanıtı olarak, güven arttırıcı önlemler ve etraflı bir anlaşma için 31 Ekim 1994 tarihinde Sayın Klerides'e aşağıdaki somut önerileri getirdim:

"(a) İki lider güven arttırıcı önlemler paketi üzerinde anlaşmaya varmışlardır.....(tarihinde) anlaşmayı imzalamaya karar vermişlerdir. (Kasım ayı içinde bir gün belirleyelim).

(b) İki lider iki -toplumlu, iki -bölgeci federal bir temele dayanan etraflı bir anlaşmaya ulaşmak amacıyla, Güvenlik Konseyi'nin güven arttırıcı önlemler paketini onayladığı gün, iki kesim arasında konuşmaların başlamasına karar vermişlerdir.

(c) İki lider güven arttırıcı önlemler paketinin uygulanmasıyla ilgili usul konusunu sonuçlandırmak maksadıyla uzmanlardan oluşan bir komite kurulmasına karar vermişlerdir.

(d) Güven arttırıcı önlemler komitesinin 15 gün içinde çalışmasını tamamlaması öngörülmüştür.

(e) Aynı zamanda, iki lider arasındaki gayriresmi görüşmeler sırasında iki tarafın da etraflı bir çözüm için önerdiği fikirlerin değerlendirilmesi amacıyla bir uzmanlar komitesi kurulmasına karar verilmiştir.

(f) Etraflı bir çözüm için kurulan bu komitenin bir ay içinde bir gelişme raporu sunması öngörülmüştür.

(g) İki lider, yaklaşık olarak 15 gün içinde, Sayın Feissal'ın himayelerinde, güven arttırıcı önlemler komitesi'nin çalışmalarının sonuçlarını gözden geçirmek ve bu konu üzerinde bir anlaşma sağlamak amacıyla yapılan hazırlık çalışmalarını sonuçlandırmak için bir araya gelmeye karar vermişlerdir.

Benim Sayın Klerides'le yaptığım görüşmeleri Özel Temsilci Yardımcısı Sayın Feissal'dan alacağınız rapor doğrultusunda değerlendireceğinizi çok iyi bilmekteyim. Ancak tekrar vurgulamak isterim ki, güven arttırıcı önlemlerin uygulanması için gerekli usul, aslında görüşmeler sırasında bu şekliyle ele alınmamış ve bu konulara sadece ben Sayın Klerides'i davet ettiğim ve kendisine paketi de tartışmamız gerektiğini hazırladığım zaman değinilmiştir.

Bu mektupta sıraladığım hususlar Özel Temsilci Yardımcısı müzakereler sırasında da üzerinde konuşulan, Sayın Feissal'a da vermiş olduğum konulardır. Sayın Feissal'dan, 31 Ekim 1994 tarihinde yaptığımız müzakereler sırasında konuşulan hususların bir kopyasını da Sayın Klerides'e göndermesini rica etmiştim. Eminim ki, bu hususlar sizin de dikkatinize sunulmuştur.

Sonuç olarak, sizin arabuluculuk misyonunuzu desteklemeye devam edeceğimi, güven arttırıcı önlemler paketini imzalamaya hazır ve istekli olduğumu, bu önlemler paketinin uygulanmasının etraflı bir çözüme büyük katkı sağlayacağına olan inancımı, iki toplumlu, iki-bölgeci federal bir çözüme olan bağlılığımızı ve Sayın Klerides'le yüzyüze görüşmeye her zaman hazır olduğumu bir kez daha teyit etmek isterim.

Bu bağlamda, sizi temin ederim ki, Kıbrıs Türk kesimi, Kıbrıs Rum kesimiyle müzakere yoluyla bir anlaşmaya varmak ve halklarımıza ve güzel adama daimi bir barış getirmek için hazırdır ve gerekli siyasi iradeye sahiptir.

İyi niyetli yardımlarınız için tekrar teşekkür ederim.

Rauf R. Denktaş
Cumhurbaşkanı

Ek II

DG E Konseyi Genel Sekreterliği Brüksel, 24 Şubat 1995

Başkanlık Teklifi

Konu: AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin gelecek toplantısı için yapılacak hazırlık (6 ve 7 Mart 1995 tarihlerinde yapılacak Genel İşler Konseyi toplantısı çerçevesinde)

- Bir taraftan AB ve Türkiye, öte yandan AB ve Kıbrıs arasında gelecekte ilişkiler geliştirmek amacıyla oluşturulacak genel bir politik çerçeve içinde bir uzlaşma sağlama konusundaki başkanlık teklifleri.

Delegasyonlar, Başkanlık ve Yunan Hükümeti arasında geçen görüşmeler sonrasında yapılan teklifleri aşağıda görecektir. Teklifler kapsamlı bir uzlaşma formülünü ortaya koymaktadır.

Tekliflerin oybirliğiyle kabul edilmesi halinde, onbeş delegasyonun da 6 Şubat 1995'te yapılan Konsey toplantısında ortaya konulan metinleri değişmiş haliyle onayladığı teyit edilecektir.

Kıbrıs'ın Üyelik Başvurusunun ve Avrupa-Türkiye İlişkilerinin Tekrar Gözden Geçirilmesi

KIBRIS

Bakanlar Kurulu, Kıbrıs'ın başvurusunu, daha önceki kararları ve Korfu ve Essen'de toplanan Avrupa Konseyi'nin vardığı sonuçlar doğrultusunda tekrar inceledikten ve AB gözlemcisinin Kıbrıs için hazırladığı raporu gözden geçirdikten sonra:

- Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne girmesinin uygunluğunu tekrar tasdik eder ve Avrupa Birliği'nin bir sonraki genişlemesinin Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde olması yolundaki isteğini teyit eder.

- BM Genel Sekreteri himayesinde yapılmakta olan toplumlararası görüşmelerde ilerleme kaydedilememiş olmasını üzüntüyle karşılar ve Kıbrıs meselesini etraflı bir çözüme kavuşturmak için bütün tarafları, iki-toplumlu, iki-bölgeli bir federasyon fikrini temel alan BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda çabalarına hız vermeye davet eder.

- Son birkaç ay içinde sağlanan gelişmelerin bir anlaşma ortaya koymak yolunda yarar sağlayabilecek unsurlar içerdiğini dikkate almaktadır.

- Kıbrıs'ın AB'ne girmesinin adada yaşayan her iki topluma da daha fazla güvenlik ve refah sağlayacağını düşünmektedir. Bilhassa Kuzey'in ekonomik açıdan Güney'e yetişmesine yardım edeceğini ve özellikle Kıbrıs Türk toplumu için büyüme ve iş imkanları sağlayacağını düşünmektedir. Konsey, bu toplumun AB'ne girmiş olmanın getireceği avantajlardan daha açık bir şekilde yararlanabilmesini ve gelecekle ilgili endişelerinin giderilmesi gerektiğini düşünmektedir. Konsey, Komisyonu Kıbrıs hükümetine danışarak bu amaç doğrultusunda gerekli temasları düzenlemeye çağırır.

Bu şartlar altında, Konsey,

- Kıbrıs'ın AB'ne kabulünün adada yaşayan tüm toplumlara yarar sağlayacağını ve toplumsal barış ve uzlaşmaya yardım edeceğini,

- Kabul müzakerelerinin Komisyon teklifleri temel alınarak 1996 Konferans'ının sonuçlanmasından altı ay sonra, Konferans sonuçları da göz önüne alınarak başlamasını,

- Komisyon'u bir yıl önce çalışmalarını başlatmış olan ve Ortaklık Konseyi'nin Kıbrıs'la yapacağı gelecek toplantı için üzerinde çalışmaya başladığı, Kıbrıs yönetimini toplumların

hakları konusunda aydınlatma çabalarına devam etmeye çağırır, kabul için yapılan hazırlıklarda uygulanmak üzere kesin detayları burada belirtilen Ek'le uyumlu olacak şekilde oluşturulmuş somut bir diyalog için özel bir strateji takip edilmesini içeren önerileri kabul eder.

- AB'nin elindeki tüm imkanlarla BM'in Kıbrıs'ta etraflı bir çözüme ulaşma yolunda sarfettiği çabaları desteklemeye kararlı olduğunu bildirir.

Ek III

Ortak Deklarasyon

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk halkının, Kıbrıs'ın geleceğinin belirlenmesinde sahip bulunduğu ve uluslararası andlaşmalarla teyid ve tescil olunan tam siyasal ve hukuki eşitliğini vurgulayarak,

Türkiye'nin, KKTC'ni egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını teyid ederek,

Ada'daki iki halkın, karşılıklı saygı, barış, güvenlik ve işbirliği içinde yanyana yaşamaları gereğine inanarak,

Kıbrıs sorununa Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk halkları arasında sürdürülecek görüşmelerle adil ve kalıcı bir çözüme ulaşılabileceğini hatırlatarak,

1980 Andlaşmaları ile oluşturulan garanti sisteminin geçerli kalmaya devam ettiğini bir kez daha teyid ederek,

Aşağıdaki kararları almışlardır:

1. Kıbrıs'ta nihai hedef Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının egemen eşitliğine dayalı iki toplumlu ve iki kesimli federal bir çözüm olacaktır. Bulunacak çözüm iki halkın serbest iradelerini yansıtabilecek şekilde ayrı referandumlarla belirlenecektir.

2. Nihai siyasal çözümden sonra da 1960 Garanti ve İttifak Andlaşmaları uyarınca Türkiye'nin etkin ve fiili garantisi devam edecektir.

3. Nihai siyasal bir çözüme varıldıktan sonra Kıbrıs'ın AB'ne tam üyeliği gündeme gelebilecektir. Ancak, bu konuda 1959 Londra ve Zürih Andlaşmaları'nda öngörüldüğü üzere, Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları uluslararası siyasi ve ekonomik birliklere katılamayacağı hususu önemli gözönünde bulundurulacaktır.

4. BM gözetiminde sürdürülecek toplumlararası görüşmeler sırasında AB'ye tam üyelik hedefi gözönünde bulundurulacak ve taraflar arasında egemen eşitlik gibi temel konularda mutabakat sağlandığı takdirde, toplumlararası görüşmelerde Kıbrıs'ın AB üyeliğinin koşulları taraflar arasında ayrıca müzakere konusu yapılabilecektir.

5. AB ile tam üyelik görüşmeleri ancak nihai çözümden sonra, Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının birlikte oluşturacakları ortak görüşler çerçevesinde ve ortak heyetler vasıtasıyla yapılmalıdır.

6. Nihai çözüme kadar geçecek süre içinde de, Türkiye KKTC'nin güvenlik çıkarlarını tam olarak koruyacak ve bu konuda Rum/Yunan tarafının giriştiği askeri tırmanma teşebbüsleri karşısında gerekli mukabil tedbirleri alacaktır.

7. Türkiye ile AB arasındaki GB'nin, Türkiye-KKTC ekonomik ve ticari ilişkilerini engelleyici hiç bir hüküm içermediği taraflarca teyid olunur. Türkiye ile KKTC arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi için her türlü destekleyici tedbirin alınmasına ve karşılıklı yatırımların teşvikine devam edilecektir.

8. Türkiye ile KKTC arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği GB'nin sağladığı imkanlardan en geniş ölçüde yararlanılacaktır.

9. Nihai siyasi çözümden sonra federal Kıbrıs'ın Türkiye ile birlikte AB'ye tam üye olabileceği dakate alınarak ileride AB ile uyumu kolaylaştıracak hazırlık çalışmalarına şimdiden başlanacak ve tedricen uygulamaya geçilecektir.

10. Kıbrıs meselesinin nihai siyasi çözümüne kadar geçecek süre içinde KKTC'ye karşı uluslararası alanda uygulanan engelleyici tedbirlerin kaldırılması ve KKTC'nin bütün ülkelerle serbestçe siyasi, ekonomik, kültürel ve sportif temaslar sürdürebilmesi amacıyla Türkiye ile KKTC müşterek gayret göstereceklerdir.

11. Türkiye, KKTC'nin uluslararası kuruluşlarda görüşlerini yansıtabilmesi için gerekli siyasi katkıyı sağlayacak; bu amaçla Türkiye ve KKTC Dışişleri Bakanlıkları arasında mevcut yakın işbirliği daha da yoğunlaştırılacak ve sürekli bir siyasi danışma mekanizması kurulacaktır.

12. Türkiye ile KKTC arasında sıklaştırılacak üst düzey temaslar ve ziyaretler suretiyle ve uygulamaya yönelik olarak yapılacak teknik ortak çalışmalar yoluyla yukarıdaki temel hedeflerin en kısa zamanda gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

NOTLAR

1. Mültecilerin sayısı oldukça tartışmalıdır. Kıbrıs Rum kaynakları bu sayıyı 220.000 kadar gösterirken, British Parliamentary Group of the Friends of Cyprus'un yayınladığı *The Cyprus Question; A Concise Briefing Note* (London, 1992), s. 40 adlı kitapta, boşaltılan Kıbrıs Rum belgelerinde yapılmış olan bir sayımın sonucuna göre daha düşük bir rakam (105.000) verilmektedir. Kullandığım rakamlar Barbara Hahn ve Ronald Wellenreuther'in "Demographische Strukturen in der Turkischen Republik Nordzypern," *Orient*, 33 Jahrgang, Nr. 2 (1992) makalesinden alınmıştır. Çeviri için John Martin'e teşekkürü borç bilirim.
2. Otuz yıl kuralına bağlı kalınarak açılmaya başlanan ve bu konuya ışık tutan İngiliz Belgeleri, çalışmaları *Kıbrıs* gazetesinde Türkçe olarak yayınlanan Dr. Salahi Sonyel tarafından incelenmektedir. Bakınız ayrıca Keith Kyle'in dökümana dayalı çalışması "The British and Cyprus in 1963," *Report* (London: Friends of Cyprus) No: 37, Spring 1994.
3. Türkiye Güvenlik Konseyi'nin 186 No'lu Kararında Kıbrıs Hükümeti'ne atıfta bulunulmasına izin verdiği için sorumlu tutulmaktadır. Rauf Denktaş'a göre İngiliz ve Amerikalılar Başbakan İsmet İnönü'ye "hükümet" sözcüğünün kullanılmasına itiraz etmemesi için baskı yapmışlardır. İnönü ise öncelikle Kıbrıs Türkleri'nin korunması için adaya BM askerlerinin çıkmasının gerekliliğine inanıyordu. "Hükümet" sözcüğünün ise, haklı olarak sadece Kıbrıs Rum tarafını değil, 1960 Anayasa'sının ortaya koyduğu hükümeti kastettiğini düşünüyordu. Bakınız Mehmet Arif Demirer, *Türk'ün Onur Sorunu: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* (Ankara: 1993), s. 126. Bu kitap kaynak olarak Rauf Denktaş'ın *İlk Altı Ay*, (Lefkoşa, 1993) adlı eserini göstermektedir.
4. Norma Salem (der.), *Cyprus. A Regional Conflict and Its Resolution* (London, 1992), s. 228'te bahsedilmektedir.

5. Görüşler için bakınız Zaim Necatigil, "The Cyprus Problem in International Law, C. H. Dodd (der.) *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus* (Huntingdon, 1993), ss. 59-62.
6. Loukis, G. Loucaides, Observations on the Legal Position of the Cyprus Government since 1963 as a matter of Municipal and International Law and of the So-Called "Turkish Republic of Northern Cyprus" (Kıbrıs Yüksek Komisyonu tarafından yazara verilen rapor, Londra). Tarih yok. Bakınız ayrıca C. G. Tornaritis, *Cyprus and Its Constitutional and Other Legal Problems* (Nicosia 1977)
7. Necatigil, "The Cyprus Problem", s. 49.
8. İngiliz belgelerinin açığa vurduğu üzere, İngiliz-Amerikan Planında (6.6.1964) Türkiye'ye tavizler verilmesiyle birlikte, Yunanistan ile Enosis'e dayalı kökten bir çözüm aranması konusu yer alıyordu. Kıbrıs Türklerinin hakları ise yeteri kadar dikkate alınmıyor; sadece gönüllü olarak bölgeyi boşaltmaları halinde yardım görecekları belirtiliyordu. Yunanistan, Makarios'u devirmek amacıyla bir darbe düzenlemeliydi. Garantör Devlet statüsünü göz önüne alan İngiltere sonunda plana karşı çıkmaya karar verdi. Belgeler *Cyprus Weekly*'de yeniden yayınlanmıştır. 7-12 Jan. 1995.
9. Mektup, Tozun Bahcheli'nin *Greek-Turkish Relations since 1955* (Boulder, San Francisco and London, 1990) adlı kitabında s. 63'te verilmiştir.
10. Zaim Necatigil, *Our Republic in Perspective* (Lefkoşa, 1975), s. 78.
11. Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'ne sunduğu rapor, S/260266, 1 Temmuz 1993.
12. a.g.e., p. 12.
13. a.g.e.
14. 'GAÖ Paketi'nin uygulanmasıyla ilgili Fikir Taslakları', 9 Mart ve 21 Mart 1994.
15. Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'ne yazdığı Rapor'dan alıntılar, S/1994/629, 30 Mayıs 1994, s. 8.
16. a.g.e

17. Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'ne yazdığı Rapor, 28 Haziran 1994.
18. Güvenlik Konseyi Kararı 939 (1994) S/1994/895, 29 Haziran 1994, Paragraf 2.
19. Metin, *Kıbrıs* (Kuzey Kıbrıs Aylık Dergisi) Cilt 3, No. 1, Ocak 1995, s. 2'de verilmiştir.
20. a.g.e
21. Avrupa Toplulukları Komisyonu, 'Kıbrıs Cumhuriyeti' nin Üyelik Başvurusu hakkındaki Komisyon Görüşü' COM (93) Final, 30 Haziran 1993.
22. Bakınız Dr. Jonathan Warner'in değerli eseri, Jonathan Warner, Eastern Mediterranean University, Gazi Magosa (Famagusta), "Importing Voters. Does it work?" *New Cyprus* (Lefkoşa) Eylül Ekim 1990, 34-5. Aralık 1993 seçimleri üzerine yapılan ve yazara özel olarak gösterilen müteakip çalışma göçmenlerin oylarının genel sonuçlar üzerinde büyük bir farklılık yaratmadığını teyit etmektedir.
23. Avrupa Konseyi, Korfı, "Başkanlık Teklifleri," 24-25 Haziran 1993.
24. *Turkish Daily News*, 16.1.1995.
25. Bakınız Vamik D. Volkan and Norman Itzkowitz, *Turks and Greece: Neighbors in Conflict* (Huntingdon: The Eothen Press, 1994)
26. Bakınız Kıbrıs dergisinin Şubat 1995 sayısında adı geçen bir Türk araştırma kurumu tarafından yapılan kamuoyu yoklaması. Anket ayrıca KKTC televizyon seyircileri arasında Türk televizyonunun ne kadar popüler olduğunu da göstermektedir.
27. Kıbrıs Rum raporları tutarlı bir şekilde Derviş Eroğlu'nun basında olduğu koyu sağın kuvvetini olduğundan daha az, solun gücünü ve federasyon isteğini ise olduğundan daha fazla görmektedirler. Bu şekilde fikirlerini açığa vurmaları da yurtdışında bir 'Denktaşfobi' yaratılmasına neden olmaktadır.